

Glazbeni odgoj u osnovnim školama i djeca s oštećenjima sluha

---

Kašnar, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:825637>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK U PETRINJI

TEA KAŠNAR

DIPLOMSKI RAD

**GLAZBENI ODGOJ U OSNOVNIM
ŠKOLAMA I DJECA S OŠTEĆENJIMA
SLUHA**

Petrinja, ožujak

2017.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
Petrinja**

PREDMET: Glazbena kultura

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Tea Kašnar

TEMA DIPLOMSKOGA RADA: Glazbeni odgoj u osnovnim školama i djeca s oštećenjima sluha

MENTOR: prof. dr. sc. Katarina Koprek

**Petrinja, ožujak
2017.**

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
SUMARRY	2
UVOD.....	3
1. Oštećenje sluha- vrsta i jačina oštećenja	4
1.1. Značaj rane dijagnostike i rehabilitacije.....	4
1.2. Uloga roditelja u rehabilitaciji.....	7
2. Poremećaji u jezično-govornom području i specifične teškoće učenja, govora i pisanja.	10
3. Verbotonalni pristup djeci s oštećenim sluhom	15
3.1. Petar Guberina i poliklinika SUVAG	16
3.2. Glazbene stimulacije i stimulacije pokretom	18
4. Integracija učenika s oštećenim sluhom	26
4.1. Individualno planiranje nastavnih sadržaja	26
4.2. Prilagodbe u nastavnom procesu	32
5. Vrednovanje usvojenosti nastavnih sadržaja.....	40
ZAKLJUČAK	43
LITERATURA	45
KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA.....	46
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA.....	47

SAŽETAK

Oštećenje sluha se definira kao nemogućnost pravilnog upotrebljavanja slušnog organa. Zbog te nemogućnosti upotrebljavanja slušnog organa, oštećenje sluha ima snažan utjecaj na intelektualni razvoj. Sva oštećenja sluha ne nastaju u istom periodu i na isti način i nije strana pojava da se ukoliko dođe do oštećenja sluha javi još neki invaliditet. Zbog toga je vrlo važna uloga ranog otkrića nastanka oštećenja te određivanja pravilne mjere rehabilitacijskog postupka.

U rehabilitacijskom postupku vrlo važnu ulogu ima verbotonalni sistem (VTS). To je metoda koja govor promatra kao strukturu zvuka i pokreta, u kojoj tijelo služi kao izvor, a mozak služi kao procesor govornih sadržaja. Verbotonalni sistem razrađen je rehabilitacijski sistem koji svojim pacijentima pristupa sukladno prema oštećenjima koja posjeduje te teorijskim znanjima i metodskim postupcima pristupa problemu govorno- slušne komunikacije.

Kod gluhe i nagluhe djece, bitna je integracija. Integracija je proces uključivanja učenika s oštećenjima i redovni obrazovni sustav, ali najčešće s individualiziranim ili prilagođenim programom u svrhu socijalnog i obrazovnog razvoja.

Ključne riječi: oštećen sluh, invaliditet, intelektualni razvoj, verbotonalni sistem

SUMMARY

Hearing impairment is defined as no proper possibility of using the hearing organ. Because of the impossibility of using the hearing organ, hearing loss has a strong influence on the intellectual development. All hearing impairments do not occur in the same period or in the same way and it is not uncommon that, if it comes to hearing damage, even some other disability occurs. It is very important to discover hearing loss at the early age to determinate the correct measure of the rehabilitation process.

In the process of rehabilitation, Verbotonal system has a very important role. It is a method in which speech is seen as a structure of sound and movement, body serves as a source and the brain serves as a processor for voice content. Verbotonal system is rehabilitation system that access patients pursuant to the damage and approaches the problem of auditory verbal communication with theoretical knowledge and methodological procedures.

Children with hearing impact are involved in process of integration. Integration is process of inclusion of students with defects in the mainstream education system, but usually with individualized or customized programs for the purpose of social and educational development.

Key words: hearing loss, disability, intellectual development, verbotonal system

UVOD

Tema ovog rada je Glazbeni odgoj u osnovnim školama i djeca s oštećenjima sluha. Oštećenje sluha je kompleksni invaliditet kojim se stručnjaci bave kako bi pružili što bolju integraciju ljudima koji imaju ovu vrstu oštećenja. Ovim radom pokušava se omogućiti pristup temeljnim informacijama koje su bitne kako bi djeca koja imaju bilo kakvo oštećenje sluha bolje i kvalitetnije mogla pratiti nastavu.

Rad je podijeljen u pet poglavlja. Započinje prvim poglavljem u kojem se govori o općim definicijama oštećenja sluha te o tome kako nastaju oštećenja sluha. Ukratko se opisuju načini i vrste oštećenja sluha, točnije, naglašava se da svaki invaliditet koji se veže uz organe sluha ne nastaje prilikom rođenja. Kada se definira nastanak i vrsta oštećenja, objašnjava se važnost rane dijagnostike i roditelja rehabilitatora.

U drugom poglavlju govori se o poremećajima sluha koji se povezuju s poremećajima u govornom području. Poremećaji u govornom području vežu se uz teškoće učenja, čitanja i pisanja. Ti poremećaji podvrgavaju se terapiji i u ovom poglavlju može se vidjeti koliko su terapije kod djece oštećena sluha koriste, uspješne i bitne.

U trećem poglavlju govori se o verbotonalnom pristupu djeci s oštećenim sluhom. Verbotonalni pristup je predmet rada u poliklinici SUVAG pa je bitno osvrnuti se na početke djelovanja poliklinike SUVAG. Sam rad poliklinike objašnjava stimulacije pokretom i glazbom kao važnu stavku prilikom rada s djecom oštećena sluha jer dovodeći u vezu pokret i glazbu ostvaruje se poboljšanje u govornom području djece.

Četvrto poglavlje je bitno za učitelje razredne nastave jer objašnjava kako se nositi s teškoćama ukoliko se u razrednom odjelu učitelj nađe s djetetom oštećena sluha. Naglašava se važnost suradnje na relaciji učitelj- učenik, učitelj, učenik- asistent/ prevoditelj, te se objašnjava koliko su individualno planiranje nastavnog sadržaja i prilagodbe u nastavnom procesu bitne za uspješnu suradnju i stvaranje pozitivnog ozračja u radnom odnosu.

Vrednovanje usvojenosti nastavnih sadržaja navedeno je i objašnjeno u petom poglavlju u kojem se jasno spominju kriteriji prema kojima se vrednuje rad i zalaganje učenika s oštećenim sluhom.

1. Oštećenje sluha- vrsta i jačina oštećenja

1.1. Značaj rane dijagnostike i rehabilitacije

Dijete već od samih početaka reagira na različite podražaje. Roditelj je potreban da dijete od najranije dobi promatra te se informira ukoliko primijeti neku nepravilnost kod vlastitog djeteta. Bihevioralni odgovori na zvuk se ne mogu jasno izazvati prije nego dijete napuni 5-6 mjeseci života. Od te dobi, ukoliko roditelj primijeti da dijete ima problema sa sluhom se ispituje sluh u audiometrijskoj kabini. U audiometrijskoj kabini sluh djeteta se ispituje glasom i govorom u slobodnom polju, a to znači da se promatra djetetova reakcija na glasni govor i šapat na različitim udaljenostima pomoću balansiranih riječi i izoliranih glasova. Ukoliko zvuk u djetetu pobudi više reakcija, ispitivanje je pouzdanije. Dijagnostika u ranoj dobi nije pouzdana jer dijete još nema razvijeno iskustvo slušanja, a niža dob djeteta može dovesti do lošije suradnje zbog djetetova umora, zaigranosti ili nemira. Rana dijagnoza nije uvijek prava i precizna. Što je dijete starije, uspješnije prepoznaje i koristi slušnu poruku. Prepoznavanje i korištenje slušne poruke prepoznaje se po znakovima pomoću kojih procjenjujemo slušne reakcije, a to su: treptaji, mrštenje, plač, osmijeh. (Dulčić i sur.,2012:22-23)

Osjetljivost na glazbene ili zvučne podražaje je ugrađena u nama. Zbog toga se osjećaj za vanjske zvučne podražaje uspoređuje s percepcijom emocija. Sklonost čovjeka ka spontanoj aktivnosti i ponavljanju je ugrađena u nama i ni na bilo koji način nije slična ni jednom drugom perceptivnom sustavu. Svaki čovjek isto kao što različito doživljava neku emociju, kao što je sreća, tako i različito doživljava glazbu u glavi. (Sacks,2012:49)

Značaj rane dijagnostike je bitan radi pravodobne i odgovarajuće rehabilitacije kojom se smanjuju posljedice oštećenja sluha i poboljšava se komunikacija djeteta s okolinom. Svako prepoznavanje koje je otkriveno u kasnijoj dobi smanjuje mogućnost za boljom rehabilitacijom i uzrokuje ireverzibilno smanjenje ili gubitak komunikacijskog potencijala. (Dulčić i sur.,2012:12)

Prva provjera sluha koja se kod djece provodi je u rodilištima. U rodilištima se provodi Otoakustička emisija. To je način ispitivanja sluha prilikom kojeg se bilježi zvuk koji generira unutarnje uho, a nastaje kontrakcijama vanjskih osjetnih stanica. Metoda je jednostavna, brza i objektivna. Polazeći od toga da jedino zdrava pužnica daje odgovor, ispituje se njena osjetljivost na podražaje. Ispitivanje se provodi na oba uha i ocjenjuje se je li otoakustična emisija prisutna, to znači da je nalaz uredan, ili je odsutna, a to znači da je nalaz sumnjiv ili patološki te zahtjeva daljnje ispitivanje. (Dulčić i sur.,2012:12)

Kod predškolske djece primijećeno je da već od najranije dobi djeca pokazuju zanimanje za glazbu. Istraživanja su pokazala da dijete u starosti od četiri mjeseca, ukoliko čuje glazbeni podražaj, prekida aktivnost koju je do tada obavljalo, okreće se prema izvoru zvuka i pokazuje znakove zadovoljstva. Usprkos mišljenju da će dijete reagirati na glazbu s izraženijim ritmom, reakcija djeteta je izraženija ukoliko se odnosi na ton. Iz te sklonosti prema glazbenom zvuku, razvijaju se govor i pjevanje. Poslije određenog vremena usvajanja glazbenih podražaja, javljaju se i prve reakcije na glazbu, a to su pokreti. Dijete reagira na određene ritmičke i melodijske elemente u glazbi. S obzirom na to da dijete nema sposobnost apstrakcije, ono ne može odvojiti melodiju od ritma te reagira na oba elementa. U dobi od tri godine djeca stvaraju mogućnost imitiranja tri elementa pjesme, a to su tekst, ritam i melodija. Od navršene četiri godine djeca samostalno stvaraju takozvane imaginativne pjesme. Imaginativne pjesme nastaju kada djeca od već poznatih pjesama stvaraju nove. Tek oko pete i šeste godine djeca doživljavaju ritam. Većina istraživanja je pokazala da u području razvoja melodije kod djece razvoj teče od neodređene percepcije prema percepciji dijelova koji se slažu u cjelinu. (Šmit,2001:47-49)

Populacija gluhih i nagluhих učenika je raznolika. Toj činjenici pridonose brojni čimbenici kao što su dob u kojoj je došlo do oštećenja, stupanj, vrsta i dodatna oštećenja, slušni status roditelja i način komuniciranja u obitelji, identitet i ima li učenik ugrađen slušni implantant. Sve navedeno upućuje na obavezu individualnog pristupanja svakom djetetu. (Ivasović;2014:16)

Oštećenje sluha, prema autorima knjige *Verbotonalni pristup djeci s teškoćama sluha, slušanja i govora*, definirano je kao nemogućnost ili smanjenje mogućnosti

primanja, provođenja i registriranja slušnih podražaja zbog urođenih ili stečenih oštećenja, nerazvijenosti ili umanjene funkcionalnosti slušnog organa, slušnog živca ili slušnih centara u mozgu. (Dulčić i sur.,2012:12)

Razlikujemo konduktivna (provodna), perceptivna (zamjedbena) i miješana oštećenja sluha i poremećaj centralnog slušnog procesiranja. Konduktivno oštećenje sluha je oštećenje vanjskog ili srednjeg uha zbog čega dolazi do otežanog provođenja zvučnog vala do unutrašnjeg uha. Ušni vosak, strano tijelo u zvukovodu, puknuće bubnjića, tekućina u srednjem uhu, okoštavanje srednjeg uha ili razne infekcije uha mogu uzrokovati konduktivno oštećenje sluha. Takvu vrstu oštećenja moguće je kirurški izliječiti, a oštećenja su poslije kirurškog zahvata praćena blagim ili umjerenim oštećenjem sluha. Perceptivno oštećenje javlja se kod oštećenja srednjeg uha ili slušnog živca. Zadaća slušnog živca je provođenje slušnih podražaja u mozak. Perceptivno oštećenje javlja se zbog genetskog deficita, različitih infekcija, ozljeda glave, lijekova, starenja ili glasne buke koja oštećuje pužnicu. Oštećenja perceptivne vrste nemoguće je tretirati lijekovima ili kirurški i često se radi o teškim oštećenjima sluha. Miješano oštećenje sluha kombinacija je konduktivnog i perceptivnog oštećenja. Netko s perceptivnim oštećenjem može imati i konduktivno oštećenje sluha. Oštećenja sluha klasificiraju se kao urođena i stečena. Negativne posljedice stečenih oštećenja sluha manje su što je kasnije došlo do oštećenja sluha jer je slušni sustav već programiran za govorni jezik i komunikaciju govorom. S kasnije nastalim oštećenjima sluha veće su mogućnosti za psihološke posljedice. (Ivasović;2014:17)

Oštećenjem samo jednog kanala, neizbježno djeluje na čitavu perceptivno-motoričku organizaciju i samim time utječe na kompletan razvoj djeteta. I najmanje oštećenje sluha utječe na intelektualni razvoj jer onemogućava korištenje govora kao instrumenta za sporazumijevanje. Česta je pojava da jedno oštećenje vodi ka drugom. (Dulčić i sur.;2012:11)

„Stupanj oštećenja sluha određuje se mjerenjem praga sluha po pojedinim frekvencijama. Intezitet ili glasnoća zvuka mjeri se u decibelima (dB), a frekvencija u hercima (Hz). Što je glasniji zvuk potreban da bi se čulo, to je oštećenje sluha veće. Rezultati se bilježe u dijagram koji se naziva audiogram.” (Ivasović;2014:17)

Da bi dijete od malena zamijetilo strukturu i pravilnost materinskog jezika potrebno je na vrijeme postaviti pravilnu dijagnozu. Ukoliko je oštećenje urođeno, od 3. do 6.

mjeseca potrebno je pravilno intervenirati. Intervencija znači potražiti odgovarajuće slušno pomagalo i podršku. S obzirom na to da dob djeteta za ugradnju umjetne pužnice postaje sve niža, nužno je požuriti s pravilnom dijagnozom kako bi se izbjeglo gubljenje dragocjenog vremena. (Dulčić i sur.2012:15)

U rehabilitaciji osoba s oštećenim sluhom koriste se različite rehabilitacijske metode, a najčešće se dijele na oralni i znakovni pristup rehabilitaciji. Oralne metode prednost daju uporabi govora te smatraju da je uporaba gesta štetna, a znakovna metoda se oslanja na uporabu znakova za izražavanje. Obje metode se međusobno nalaze u sukobu smatrajući međusobno da nijedna metoda posebno nije od velikog značaja. Postoje još i bimodalna i dvojezična metoda. Bimodalna metoda podrazumijeva uporabu oba modela; oralni i znakovni model rehabilitacije. Dvojezična metoda predlaže da se govor i znakovni jezik koriste odvojeno u različitim vremenskim intervalima. U Hrvatskoj se više od pola stoljeća koristi verbotonalna metoda. Verbotonalna metoda uz razvoj govora značajnu pozornost posvećuje i ulozu tijela u percepciji i produkciji govora te pridaje važnost i gestama. Kod verbotonalne metode u prvi plan, stavlja se čovjek i njegova potreba da se izražava govorom, govornim navikama i mogućnostima. Polazište verbotonalne metode su slušne mogućnosti uz primjenu elektroakustičke verbotonalne aparature. Ova aparatura omogućava prenošenje odgovarajuće frekvencije za optimalno slušno polje. Čovjek cjelovito sudjeluje u percepciji i u reprodukciji govora. Cilj verbotonalne i bilo koje druge vrste rehabilitacije je omogućavanje razvoja kognitivnih, socijalnih i emocionalnih potencijala, omogućujući na taj način pristup cjelovitim obrazovnim programima koji su primjereni njihovoj kronološkoj dobi. Uz podršku okoline, roditelja ili učitelja, učenici s oštećenim sluhom mogu biti vrlo uspješni u svladavanju redovitog školskog programa. (Dulčić i sur.,2012:30-31)

1.2. Uloga roditelja u rehabilitaciji

Roditeljstvo je širok pojam pod kojim se podrazumijeva odlučivanje za djecu i rađanje djece, prihvaćanje roditeljske uloge, praćenje i njega djeteta tijekom razvoja te roditeljska ljubav, toplina i zahtjevnost prema djetetu. (Dulčić i sur.,2012:72)

Prve reakcije kada roditelji saznaju da im dijete ne čuje su šok i očajanje, te im se čini da se gube sve nade koje su imali očekujući dijete. No, saznajući da su roditelji djeteta s oštećenim sluhom, roditelji često čine pogrešku. Usmjeravaju svu pažnju na

liječenje sluha i polažući nadu u čudesno ozdravljenje propuštaju dragocjeno vrijeme. Pritom zaboravljaju da ukoliko se oštećenje sluha rano otkrije, uz rehabilitaciju se povećava šansa za uspjehom. (Rulenkova, 2015:169)

Rana rehabilitacija se odvija u vrijeme intenzivnog psihofizičkog razvoja djeteta i u vrijeme vrlo osjetljivog odnosa majke i djeteta. Na taj način roditelji postaju prvi rehabilitatori te je zbog njihove uloge vrlo bitna informiranost roditelja o teškoći djeteta te kontinuirana psihološka podrška. Pod pojmom psihološka podrška misli se na davanje podrške osobi koja ima problem. Ljudi su sretniji kada imaju podršku svoje okoline. Psihološka pomoć utječe na mentalno i psihičko zdravlje. Istraživanja su pokazala da su ljudi koji su kroz određenu bol u životu morali prolaziti sami imali više problema sa zdravljem od osoba koje su u tim trenucima imala podršku prijatelja ili obitelji. Ranjivost roditelja je novonastala situacija s kojom se roditelji moraju nositi. Već sam dolazak novog člana u obitelj je vrlo senzibilan trenutak, a pogotovo kada se rodi dijete s teškoćama. Svaki roditelj se individualno mora prilagoditi situaciji u kojoj se našao. (Dulčić i sur.,2012:67-68)

Nakon postavljene dijagnoze, određuje se vrsta i način rehabilitacije. Zadatak stručnog osoblja koje postavlja dijagnozu je da pruži pomoć roditeljima da prihvate dijete onakvim kakvo ono jest te da ga odgajaju kao svako drugo dijete. Roditelji često čine pogreške upravo zbog teškog psihofizičkog stanja u kojem se nalaze. Uz očekivanje zdravog djeteta, dijagnoza oštećenog sluha ili gluhoće djeteta je stanje šoka za roditelje. Roditelji često ne vjeruju da je dijagnoza koja je postavljena točna i konačna. Nasuprot roditeljima koji odbijaju prihvatiti postavljenu dijagnozu, nalaze se roditelji koji nakon postavljene dijagnoze promjene ponašanje prema vlastitom djetetu. Takvi roditelji koji promjene ponašanje prema vlastitom djetetu na neki način ga se počinju sramiti ili ga okružuju pretjeranom pažnjom i zaštitom. Ni jedno od ovih stanja roditelja nije dobro za dijete. Upravo zbog toga vrlo je važno biti u stalnom kontaktu sa stručnom službom. (Rulenkova, 2015:169)

Organizacija rada prilikom rehabilitacije uvijek je individualna s djetetom i njegovom obitelji. Uloga majke u rehabilitaciji je vrlo bitna kod rehabilitacije do treće godine života. Majka i dijete u tom stadiju života predstavljaju jedinstvo koje ne treba razdvajati. Majka mora biti prisutna i raditi sve s rehabilitatorom i djetetom. Često prilikom rehabilitacije djece dolazi do pitanja roditelja vezana uz stanje

njihove djece. Bitno je da rehabilitator govori istinu, ali istinu koja daje nadu. Nije ispravno davati i obećavati nerealna očekivanja jer je rezultat nemoguće predvidjeti. Cilj s kojim se stupa u rehabilitaciju je razvoj, a to se na početku rehabilitacije objašnjava roditeljima. Također, bitno je roditeljima naglasiti da se proces rehabilitacije temelji na razvoju slušanja. Razvoj slušanja je put razvoja govora djeteta urednog sluha, a za dijete oštećena sluha taj put nije jednostavan. (Rulenkova, 2015:169)

Roditelji od rehabilitatora dobivaju upute za rad, odgovore na pitanja te preporuke za rad s djetetom. Roditelji moraju vjerovati rehabilitatoru i uvijek moraju biti usmjereni na uspjeh. Uzrujavanje i pokazivanje nezadovoljstva za vrijeme vježbanja nije poželjno. Poželjno ponašanje je veselje i podrška te izražavanje sreće pljeskanjem, poljupcem ili riječima podrške. Ukoliko roditelj primijeti da je dijete umorno, bitno je promijeniti aktivnost. (Rulenkova, 2015:169)

Na odnos roditelja prema djetetu i roditelja prema rehabilitaciji važnu ulogu imaju i roditeljski stavovi. Roditeljski stavovi najviše dolaze do izražaja u odnosu roditelj-dijete te utječu na razvoj djetetova samopoštovanja, odnosno o svijesti o vlastitoj vrijednosti. Kao najvažnije iskustvo u razvoju djeteta s poteškoćama često se spominje roditeljsko bezuvjetno prihvaćanje djeteta. Bezuvjetno prihvaćanje djeteta s teškoćama kasnije u životu utječe na razvoj dobrih međuljudskim odnosa. (Dulčić i sur., 2012:76)

Moguće negodovanje oko napretka djeteta i neispunjenih očekivanja može poremetiti interakciju majke i djeteta te rezultirati zastojem govornog i emocionalnog razvoja. (Dulčić i sur.,2012:71)

Na roditelje rehabilitatore se gleda kao na koristan izvor informacija o djetetu i njegovom napretku. Roditelj prepoznaje što djetetu olakšava učenje, koje su djetetove jake strane, koji način komunikacije dijete preferira i što napraviti ako dijete nešto ne razumije. Stoga, bitno je roditelje redovito obavještavati o napretku ili o teškoćama djeteta, potrebno je redovito im davati kopije djetetovih radova, povremeno slati kratko izvješće roditeljima te se s poštovanjem odnositi prema roditeljima gluhe ili nagluhe djece. Bitno je da je dijete u okruženju rehabilitatora uvijek u pozitivnom ozračju. U suprotnom, ako je učenik isfrustriran velika je vjerojatnost da će razviti nepoželjna ponašanja kao što su prkošenje, agresivnost,

impulzivno ili destruktivno ponašanje, ili će reagirati na način da će se povlačiti iz škole, depresijom ili strahom od socijalnog kontakta. (Ivasović,2014:76)

Savjeti stručnog tima za roditelje djeteta s oštećenim sluhom su vrlo bitni jer djeluju kao podrška. Roditelji provođenjem vremena s djetetom i svojom prisutnošću uvode dijete u svijet zvukova. Nikada se ne smije zanemarivati suradnja s rehabilitatorom, a na liječničke kontrole se mora odlaziti redovito. U danu je potrebno izdvojiti vrijeme u kojem se roditelj potpuno posvećuje djetetu. Potrebno je voljeti svoje dijete i biti strpljiv i uporan, ali to ne znači da se dijete stalno mazi ili da ga se pretjerano štiti. To znači da se prema njemu treba ponašati kao prema svakom čujućem djetetu. Ta strpljivost najviše dolazi do izražaja kod iščekivanja djetetovih prvih riječi i djetetovih točnih odgovora. Uz sve to, bitno se upoznati sa zakonodavnim pravima svog djeteta. (Rulenkova,2015;171)

2. Poremećaji u jezično-govornom području i specifične teškoće učenja, govora i pisanja

Percipiranje, pamćenje i koncentracija su tri preduvjeta koja je potrebno razmotriti kako bi se bolje razumjele teškoće na koje dijete nailazi. Prema definiciji, percipiranje je psihički proces kojim, na temelju informacija iz senzornih organa, zahvaćamo predmete i pojave vanjskog svijeta u cjelini. Izmijenjena percepcija prilikom gledanja, mijenja sliku predmeta. Pamćenje je psihička pojava koja uključuje proces usvajanja i zadržavanja ili memoriranja različitih sadržaja. Pamćenje je bitan preduvjet jer pospješuje razvijanje širenja vokabulara. Koncentracija je mogućnost da se u određenom vremenskom periodu pažnja zadrži na određenom zadatku. Poteškoće prilikom slušanja dovode do poteškoća u koncentraciji. Dijete zbog oštećenog sluha ne shvaća dovoljno dobro zadatak te ga ne izvršava u potpunosti. Zbog toga je važno da dijete s oštećenim sluhom shvati zadatak te da se usmjeri na njegovo rješavanje. U dobi djeteta kada kreće u prvi razred osnovne škole, uspostavlja se veza između glasa i dogovorenog znaka za taj glas, tj. slova te se na taj način vježbaju čitačke sposobnosti. Na taj način dijete postaje svjesno da se svaka riječ sastoji od glasova iako ih možda ne zna zapisati. Usvojenost vještine slušne analize i sinteze razvija se zahvaljujući koncentraciji. (Dulčić i sur.,2012:43)

Uspoređujući paralelno djecu s oštećenjima sluha i djecu bez oštećenja sluha, primjećuje se da djeca bez oštećenja sluha govor uče spontano, a jezik uče slušajući i usvajaju ga bez teškoća. Slično usvajanju govora kod djece bez oštećenja sluha, djeca s oštećenim sluhom ili gluha djeca prirodno i spontano usvajaju znakovni jezik. Gluha osoba ne može spontano oponašati govor drugih osoba i kontrolirati vlastiti glas. Za oponašanje govora iz okoline potrebna je dugogodišnja rehabilitacija, a govor kao rezultat često bude i dalje teško razumljiv. (Ivasović, 2014:67)

Poremećaji koji se javljaju kao posljedica poremećaja u jezično-govornom području su disleksija, disgrafija, diskalkulija i aleksija. (Dulčić i sur.,2012:51)

„Disleksija je specifična teškoća u učenju konstitucijskog podrijetla koja se očituje u teškoćama čitanja i pisanja. ” Dulčić i sur.,2012:42)

Disleksija se javlja u ranom djetinjstvu, ali se otkriva tek tijekom školske dobi. Postoje razna istraživanja na temu disleksije. Neka istraživanja pokazuju da se disleksija javlja više kod dječaka nego kod djevojčica, dok druga istraživanja pokazuju da je omjer podjednak. Međutim, djevojčice probleme s disleksijom bolje kompenziraju pa se na disleksiju ponekad gleda kao na metodološku pogrešku prije nego kao na stvarnu poteškoću. Ukoliko se uspoređuju govor i pisanje, jasno je da je evolucijski gledano pisanje novija vještina od govora. Čitanje ovisi o raspoznavanju slova, o raspoznavanju redoslijeda slova, o ortografiji te o vidnim i slušnim sposobnostima. Djeca s disleksijom imaju poteškoća s ortografskim i fonološkim raspoznavanjem riječi. (Dulčić i sur.,2012:42)

Sama riječ disleksija sastoji se od dva dijela. Prvi dio „dis” vuče korijene iz grčke riječi „dys” što znači slabo ili neprimjereno, te riječi „lexis” koja znači jezik ili riječ. Disleksija se javlja u svim kulturama i jezicima s pisanim kodom uključujući i one jezike koji ne koriste alfabetsko kodiranje tj. hebrejski ili korejski jezik. Jedina razlika u disleksiji širom svijeta je u manifestaciji teškoća. Dok se u engleskom jeziku disleksija manifestira na način da se javljaju poteškoće prilikom dekodiranja nepoznatih riječi, u jezicima koji imaju konzistentniju ortografiju čitanje je točno, ali sporo. (Dulčić i sur. 2012:42)

U hrvatskom jeziku disleksija se očituje u svim jezičnim sastavnicama: mijenjanje oblika i nastavaka riječi pri čitanju, zamjena riječi unutar iste kategorije, redosljed riječi u rečenici, mijenjanju glasova unutar riječi. (Dulčić i sur.,2012:51)

Dijagnoza disleksije se postavlja tek kada se ustanovi da je dostignuta razina čitanja te kada se ustanovi da zadane smetnje utječu na dostignutu akademsku razinu ili svakodnevnih aktivnosti u kojima se zahtijeva vještina čitanja. Čitanje se ispituje testovima točnosti i razumijevanjem pročitaneog teksta. (Dulčić i sur.,2012:43)

Disgrafija je nesposobnost djeteta da svlada vještinu pisanja koja se manifestira u mnogobrojnim, trajnim i specifičnim pogreškama. Obilježje disgrafije je da su vještine pisanja mjerene individualno, znatno slabije od očekivane kronološke dobi mjerene osobe te značajno utječu na dostignutu akademsku razinu ili na svakodnevnih aktivnosti u kojima se zahtijeva sastavljanje pisanih tekstova. (Dulčić i sur.,2012:43)

Disgrafija se dijeli na laku i izraženu te na agrafiju. Agrafija je potpuna nesposobnost pisanja. Najčešće se javlja kao posljedica težih traumatskih ozljeda glave ili kao posljedica intrakranijalnih bolesti, a disgrafija nastaje zbog poremećaja jezične analize i sinteze kod djece koja otežano odvajaju rečenice na riječi, riječi na morfeme, morfeme na slogove, a slogove na foneme. Zbog težeg razlikovanja ovih stavki, nadovezuju se i teškoće kod uporabe interpunkcijskih znakova. (Dulčić i sur.,2012:57)

„Diskalkulija je djelomičan poremećaj u procesu usvajanja matematike koji se može pojavljivati u svim ili samo određenim matematičkim područjima.” (Dulčić i sur.,2012:43)

Bitna obilježja prepoznavanja diskalkulije su niže matematičke sposobnosti s obzirom na dob osobe. Smetnje matematičkih sposobnosti također utječu na dostignutu akademsku razinu ili na svakodnevnih aktivnosti u kojima su potrebne matematičke vještine ili uporaba brojeva. (Dulčić i sur.,2012:43)

Simptomi diskalkulije su kasnije usvajanje brojenja, kasnije usvajanje zbrajanja, djeca s diskalkulijom odbijaju igranje igrice u kojima se pojavljuju brojevi, teškoće s memoriranjem, teškoće s logičkim slijedom, probleme s jednostavnim zadacima često nose do viših razreda i teškoće u raspoznavanju oduzimanja od zbrajanja. (Dulčić i sur.,2012:60)

Aleksija je poremećaj koji označava potpuni gubitak sposobnosti čitanja, pisanja i računanja. Nadalje, s obzirom na to da je mozak najkompleksnija struktura ljudskog tijela, uzroci jezično- govornih teškoća još uvijek nisu do kraja poznati unatoč brojnim istraživanjima na svim područjima. Novija istraživanja pokušavaju odgonetnuti imaju li uz oštećenja sluha, govorne poteškoće i nasljednu poveznicu. Rezultati do kojih su došli su da se poremećaj u određenom području ne nasljeđuje, ali se nasljeđuje predispozicija za određeni poremećaj. To znači da samo kombinacija vanjskih i unutarnjih elemenata doprinosi pojavi samog poremećaja. Članovi obitelji imaju skup zajedničkih gena, a upravo to dovodi do rizika da se određeni poremećaji ponove u sljedećem naraštaju. (Dulčić i sur.,2012:44)

Bitno je spomenuti da se javljaju brojne predrasude u vezi osoba s oštećenim sluhom. Pa tako je i predrasuda da se osobe koje su gluhe ili nagluhe lakše sporazumijevaju pisanim putem potpuno pogrešna. Budući da se jezik uči isključivo slušanjem, gluhe ili nagluhe osobe otežano usvajaju pisani jezik, osobito ako ne nailaze na podršku svoje okoline i obitelji koja bi ih trebala usmjeravati na svakodnevno učenje novih pojmova. Razumijevanje osoba s oštećenim sluhom je prilično slabo te je potrebno koristiti jednostavne riječi i rečenice. Ni jedna osoba s oštećenim sluhom nije jednaka i nema slične karakteristike. Takve generalizacije su specifične za pripadnike skupine osoba s invaliditetom i pogrešne su. Čitanje s usana također je jedna predrasuda s kojom se osobe s oštećenim sluhom suočavaju. Nije ispravno misliti da sve što je izgovoreno osobe s oštećenim sluhom mogu pročitati s usana. Suprotno tom mišljenju je činjenica da bi osoba s oštećenjem sluha mogla pročitati riječi s usana, osoba koja joj se obraća mora stajati suprotno od nje, a lice osobe mora biti potpuno osvijetljeno i osoba koja govori ne smije imati govornu manu. Čitanje s usana ponekad je vezano i uz inteligenciju „čitača”. Ukoliko je barem pola rečenice izgovoreno tečno „čitač” iz konteksta može zaključiti što je govornik htio reći. Za takvo logičko zaključivanje, bitne su inteligencija i dobro poznavanje jezika. Istina je da su dobri čitači s usana vrlo rijetki i to su osobe koje vrlo dobro poznaju govorni jezik. (Ivasović;2014:26)

Neka zastarjela vjerovanja koja se nalaze u starijoj stručnoj literaturi sadrže u sebi navode o tome da gluhe i nagluhe osobe ne mogu razviti sposobnost apstraktnog mišljenja. To je pogrešno jer novija istraživanja pokazuju da gluhe i nagluhe osobe mogu razviti apstraktno mišljenje čak jednako dobro kao i osobe koje nemaju

nikakva oštećenja sluha. Takvo pogrešno mišljenje je plod izjednačavanja jezika s govorom i odvajanja znakovnog jezika od pravog govora. Šteta koja nastaje ukoliko stručnjaci koji su obučeni na taj način podučavaju djecu je velika. Oni u objašnjavanju apstraktnih sadržaja neće uložiti trud i gradivo će pojednostaviti svodeći ga na konkretne osnove. Učitelji koji primjenjuju taj način rada u djecu oštećena sluha ulažu minimalna očekivanja pa se u skladu s tim i ponašaju. Na taj način dolazi do stvaranja začaranog kruga u kojem učenik u svoj napredak ne ulaže trud, nego se ponaša u skladu s onim što okolina očekuje od njega. Nažalost, u državama koje nemaju potpuno razvijenu svijest o populaciji osoba s posebnim potrebama potencijali ostaju nerealizirani. (Ivasović,2014:24)

Autorica Ivasović naglašava da gluhe osobe nisu nijeme. Zapravo, vrlo je rijetko da je gluha osoba i nijema. No, predrasuda je da gluhe osobe uz slušno pomagalo sve razumiju. Nagluhim osobama slušna pomagala pomažu u razumijevanju govora, teže nagluhim osobama slušno pomagalo služi za orijentaciju odakle dolazi zvuk, dok gluhim osobama slušno pomagalo ne pomaže i stoga ga najčešće i ne koriste. To znači da nakon ugradnje slušnog pomagala ljudi griješe kada misle da osoba više nije gluha. Kohlearni implantat ili slušno pomagalo samo pomaže da gluha osoba dobije čujnost tj. manje ili više uspješno može razumjeti tuđi govor ili razviti vlastiti. Također, ukoliko dođe do ostvarenja dobrog govora to ne znači da nas osoba s kohlearnim implantatom dobro razumije. To znači da je uz slušni aparat samo dobro razvila govor, ali ne i slušanje. Slušno pomagalo ne zamjenjuje sluh. Uloga slušnog pomagala je da gluhoj osobi pomaže kako bi čula intenzivne zvukove iz okoline. Samo nagluhima slušna pomagala služe i pomažu u razumijevanju govora, ali to i dalje ne znači da govor razumiju u potpunosti. (Ivasović,2014:22)

Još jedna poteškoća koja može nastati kao rezultat oštećenog sluha je mucanje. Mucanje kao poteškoća može nestati spontano i to u dvije godine od početka mucanja. Ukoliko mucanje traje više od dvije godine male su šanse da do oporavka dođe bez stručne pomoći logopeda. Na mogućnost razvoja mucanja utječu sljedeći simptomi: podizanje visine glasa za vrijeme ponavljanja riječi ili sloga, učestalost ponavljanja u govoru praćena pojavom povećanog mišićnog tonusa za vrijeme govora i u djetetovom govoru počinju se uočavati skraćivanja govornih segmenata koje ponavlja. Nije moguće odrediti koje dijete će prevladati mucanje, a koje neće. Upravo zbog toga je potrebno čim s primijete simptomi mucanja dijete uputiti

logopedu koji će procijeniti stanje i odrediti terapiju. Mucanje se pogoršava kada se govori ispred više ljudi ili kada se razgovara telefonom, a smanjuje se u situacijama kada se šapće, pjeva, kada se govori zajedno s drugima, kada osoba koja muca prilikom govorenja ne čuje vlastiti glas ili kada se obraća samoj sebi. Kada se osoba koja muca obraća kućnim ljubimcima, kada moli i piše istovremeno, kada govori sporo ili dubljim glasom i kada oponaša nečiji govor mucanje se smanjuje. (Dulčić i sur.,2012:62)

„Najbolja terapija jezično- govornih poremećaja je što učinkovitija prevencija, tj. uočavanje pokazatelja već u predškolskom razdoblju.” (Dulčić i sur.,2012:64)

Ranom dijagnostikom preventiramo negativne posljedice poremećaja na akademski utjecaj djeteta. Uspjeh terapije ovisi o suradnji djeteta, logopeda, roditelja i učitelja. Pravovremenim uočavanjem teškoća moguće je smanjivanje niza posljedica pri čemu su znanja učitelja od presudnog značenja za akademski uspjeh i za mentalno zdravlje djece. Logoped je stručni suradnik koji obrađuje dijete te prema potrebi upućuje dijete na daljnju obradu u specijalizirane ustanove. Uključivanjem djeteta u logopedsku terapiju, omogućava se djetetu nesmetan razvoj svih njegovih potencijala. (Dulčić i sur.,2012:65)

U svakoj razvijenijoj društvenoj zajednici posebna pažnja posvećuje se osiguravanju odgovarajuće sustavne skrbi i kvalitetne stručne pomoći za osobe s invaliditetom, a osobito za djecu s teškoćama u razvoju. (Dulčić i sur.,2012:7)

3. Verbotonalni pristup djeci s oštećenim sluhom

U svakoj razvijenijoj društvenoj zajednici posebna pažnja posvećuje se osiguravanju odgovarajuće sustavne skrbi i kvalitetne stručne pomoći za osobe s invaliditetom, a osobito za djecu s teškoćama u razvoju. (Dulčić i sur.,2012:7)

Tako se još od 1961. godine u Zagrebu Petar Guberina bavio proučavanjem oštećenjima sluha u improviziranim laboratorijima na fakultetu. Nešto poslije osniva Centar za rehabilitaciju u Šenoinoj ulici odakle se centar seli u veliku zgradu uz preimenovanje u Centar SUVAG, a danas poznatija kao poliklinika SUVAG. (Rulenkova,2015:12)

3.1. Petar Guberina i poliklinika SUVAG

Petar Guberina rodio se 22. svibnja 1913. godine u Šibeniku. Tijekom svog školovanja, Petar Guberina je pokazivao svoj glazbeni talent svirajući orgulje u Šibenskoj katedrali. Nakon završetka gimnazije, upisuje studij latinskog i francuskog jezika na Zagrebačkom sveučilištu. Zbog svoje posebne nadarenosti, 1939. godine, po završetku studija usavršava se na pariškoj Sorboni gdje je i doktorirao. Nedugo nakon dolaska u Pariz sa dvojicom svojih prijatelja objavljuje znanstveni rad na francuskom i engleskom jeziku te tako postaju začetnici „pokreta crnaštva”. Uključuje se antifašističkom pokretu 1941. godine, a od 1945. predstavnik je jugoslavenskog crvenog križa u Ženevi. Od 1947. do 1951. godine radi u diplomaciji u Ateni, a zatim u Ujedinjenim narodima. Od profesora Petra Skoka preuzima katedru romantistike na Zagrebačkom sveučilištu 1951. godine. U Zagrebu nastavlja proučavati na području zvuka i patologije slušanja. U knjizi *Zvuk i pokret u jeziku* objavljenoj 1952. godine, Petar Guberina analizira akustičke i vizualne sastavnice govora i uvodi pojam- „vrednote govornog jezika”. (Rulenkova,2015:11)

Eksperimentalnu sekciju osniva 1953. godine, a 1954. godine „Institut za fonetiku pri Filozofskom fakultetu” u Zagrebu, koji će, 1965. godine preimenovati u „Zavod za fonetiku”. Od 1951. do 1983. godine bio je redoviti profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Uz to, bio je i član „Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti” i član predsjedništva Republike, tadašnje, Jugoslavije. (Rulenkova,2015:12)

Njegovo zanimanje za govor kao za znanstvenu osnovu počinje njegovim bavljenjem problemima opće lingvistike, zvukom i pokretom u jeziku, ritmom i intonacijom. Petar Guberina se ne ograničava na proučavanje govora kao na sredstvo komunikacije, već promatra jezik kao sredstvo ostvarenja različitih vrsta umjetničkog izražaja kao što su kazalište, književnost i prijevod. (Rulenkova,2015:12)

Nakon niza godina rada u laboratorijima eksperimentalne fonetike u Milanu i Parizu gdje se bavio istraživanjem važnosti intonacije te uloge intenziteta i mimike u govoru posebno istraživanje posvećuje odnosu visina i razabirljivosti glasova i na temelju tih rezultata sastavio je liste riječi za ispitivanje sluha. Petar Guberina je i autor

udžbenika s nosačima zvuka na kojima su snimljeni primjeri različitih postupaka rada na izgovoru i intonaciji kod umjetničkog čitanja, a to je poslužilo kao temelj za istraživanje osobina izgovora glasova stranih jezika i audiovizualne globostrukturalne metode učenja jezika. Uz ova istraživanja zanimljivo je i istraživanje dijalekata otoka Suska uz koje je Petar Guberina uveo brojne novine u dijalektologiju. Uspio je u uzdizanju problematike patologije sluha na razinu fonetskih istraživanja i na temelju eksperimentalne fonetike razraditi pristup istraživanju sluha i slušanja. Rezultati tih istraživanja primijenjeni su pri izradi prvog verbotonalnog audiometra. (Rulenkova,2015:12)

Verbotonalnu metodu rehabilitacije osoba oštećena sluha i govora, razradio je kao rezultat znanstvenih istraživanja i praktičnog rada na području govorne komunikacije. Prvi puta je predstavio rezultate svojih eksperimentalnih istraživanja, teorijskih osnova i mogućnosti primjene metode 1954. godine. Od tada do danas verbotonalni sistem i njegova primjena razvijaju se, obogaćuju i šire oslanjajući se na nedjeljivost odnosa čovjek-govor-jezik i slušanje-govor. U tom odnosu govor je predstavljen kao prirodna komunikacijska potreba čovjeka, a slušanje kao najvažniji preduvjet razvoja govora. Zalaganjem akademika Petra Guberine, 1961. godine, utemeljen je Centar SUVAG, s ciljem praktične primjene verbotonalnog sistema. Tijekom mnogih godina akademik Guberina bio je ravnatelj, a do kraja života znanstveni voditelj Centra SUVAG u Zagrebu. (Rulenkova,2015:12)

Pitanjem integracije mnogih godina bavili su se i znanstvenici i učitelji cijelog svijeta. No, sva učenja i sve procese u jedno je ujedinila verbotonalna metoda. Postavljanjem temeljnog cilja verbotonalne metode- razvoj govora pojedinca oštećena sluha radi se na usavršavanju uspješne integracije osoba oštećena sluha. Verbotonalna metoda govor promatra sa socijalne i biološke strane uključujući u taj proces i funkcioniranje fizioloških sustava ljudskog organizma. Polazeći od pretpostavke da dijete oštećena sluha mora proći sve faze razvoja govora kao i dijete uredna sluha, razvija se verbotonalna metoda kao jedinstvena u svijetu sa središtem u poliklinici SUVAG. (Rulenkova,2015:55)

„ Područje znanstvenog interesa akademika Guberine bilo je raznorodno: lingvistika, romanistika, opća i eksperimentalna fonetika, razvoj jezika, govorna komunikacija, učenje stranih jezika, audiovizualna globalno strukturalna metoda, neurofiziologija,

patologija sluha i slušanja, audiologija, rehabilitacija gluhoslijepih osoba, fonijatrija, patologija govora, logopedija, rehabilitacija afazija, elektroakustika, slušni aparati, telefonija i mnogi drugi. Za svoje zasluge, hrvatski akademik Petar Guberina, dobio je najviša svjetska priznanja.” (Rulenkova,2015:13)

3.2. Glazbene stimulacije i stimulacije pokretom

Polazište verbotonalnog sistema obuhvaća opću lingvističku, audiološku i neuropsihološku teoriju slušne percepcije. Ona uključuje i primjenu ovih teorija na području rehabilitacije slušanja i govora, te učenje stranih jezika i usvajanja materinskog jezika. Sve to zajedno obuhvaća pojam verbotonalni sistem ili verbotonalna teorija. (Guberina,2010:7)

Iza svake teorije postoji filozofija koja je temelj. No, u slučaju verbotonalnog sistema filozofija ne postoji. Postoji skup promatranja činjenica i postupaka u govornoj komunikaciji i promatranja i promišljanja optimalnih postupaka u rehabilitaciji oštećena sluha i govora te sustavnog praćenja etapa razvoja koje potiču bolje usvajanje materinskog jezika ili ostalih stranih jezika. U središte razmišljanja kod verbotonalnog sistema nalazi se čovjek. Kako sam autor, Petar Guberina kaže kada bi se verbotonalni sistem trebao uvrstiti u neku filozofiju onda bi se odlučio za određivanje filozofije putem negacije jer verbotonalni sistem ne pripada ni pozitivističkoj ni materijalističkoj filozofiji, ali ni egzistencijalističkoj niti realističkoj filozofiji. Teorija verbotonalnog sistema u prvi plan stavlja čovjeka i njegovu kreativnu funkciju mozga i njegove sposobnosti. To dovodi do zaključka da je čovjek središte verbotonalnog sistema. (Guberina,2010:8)

Tijekom povijesti ne postoji ni jedna kultura koja se prilikom sporazumijevanja nije koristila jezikom. Zbog toga se jezik postavlja kao važno sredstvo sporazumijevanja i komuniciranja. No, osobe s oštećenim sluhom stavljene su u nezgodnu poziciju jer su zbog svoje nemogućnosti pravilnim upotrebljavanja jezika kao sredstva komunikacije, isključene iz zajednice kojoj je osnovno sredstvo komunikacije govor. Tijekom mnogih godina, brojni znanstvenici, učitelji i stručnjaci, bavili su se temom razvoja govora kod osoba s oštećenim sluhom. Cilj verbotonalne metode je razvoj govora osoba oštećena sluha. Jedno od načela verbotonalne metode je vjerovanje da dijete s oštećenim sluhom mora proći sve faze razvoja govora kao i dijete koje nema oštećen sluh. Verbotonalna metoda važnu ulogu u svojoj rehabilitaciji pridodaje

roditeljima i obitelji. Činjenicu da je majka najraniji rehabilitator djeteta potkrepljuje osjećaj ugone koji stvara vibracija govornih organa koju dijete osjeća kada se nalazi u majčinu naručju. (Rulenkova,2015:55)

Teorijske osnove verbotonalnog sistema nastale su iz proučavanja i primjene postupaka kojima se služimo prilikom komunikacije. U teoriji, verbotonalni sistem je skup leksičkih i ne leksičkih sredstava izražavanja. (Dulčić i sur.,2012:13)

Verbotonalni sistem izučava se i primjenjuje u cijelom svijetu. Danas postoji više od 500 ustanova koje u svom radu koriste verbotonalnu metodu. Načela verbotonalnog sistema našla su svoju primjenu u mnogim područjima govorne komunikacije: u dijagnostici i rehabilitaciji slušanja, govorenja, poremećaja glasa, nerazvijenog ili slabije razvijenog govora, pri učenju i usvajanju govora i jezika kod djece koja odrastaju u neodgovarajućem socijalnom i kulturnom obrazovnom okruženju, u učenju stranih jezika, za korekciju izgovora glasova, učenje materinskog jezika i učenju govora pokretom i putem glazbe. (Rulenkova,2015:15)

Stimulacije pokretom i glazbene stimulacije zajedno čine fonetsku ritmiku. Fonetska ritmika je naziv posebnih rehabilitatorskih postupaka u verbotonalnoj metodi koji se temelje na fonetskim i akustičnim karakteristikama glasova govora te na tijelu kao njihovom ostvarenju prostora. Zadatci programa slušanja, govora i jezika i harmonije tijela provode se paralelno i sustavno se povezuju u odgoju, obrazovanju i rehabilitaciji djece svih kategorija poremećaja u razvoju, koja su uključena u kompleksan odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju u poliklinici SUVAG. (Dulčić i sur.,2012:85,86)

Postupak stimulacije pokretom prvi put se počinje provoditi 1965. godine u odgoju, obrazovanju i verbotonalnoj metodi. Godine 1975. se počinje individualno provoditi kod djece s teškoćama u govorno-jezičnom razvoju, a 1979. godine u grupnom radu, a od 1988. godine i kod djece s ugrađenom pužnicom. Tijelo, pokret, pokretna igra i ples su način na koji se provodi rehabilitacija u ovom slučaju. Cilj stimulacije pokretom je razvoj slušanja i govora koji se ostvaruje na temelju zakonitosti o povezanosti tijela sa slušanjem, pokretom i govorom. Prilikom rehabilitacije stimulacijama pokretom poštuju se svi stupnjevi normalnog razvoja govora te se potiču sposobnosti koje prethode govornom razvoju. (Dulčić i sur.,2012:87)

Osnovni cilj harmonije tijela je postizanje sklada u senzo-psiho-motornom razvoju i korekciji pogrešaka koje se uočavaju na tom razvojnom putu. Pravilan razvoj senzo-psiho-motornog sustava vodi do razvoja govora. Programski zadatci harmonije tijela su poticanje skladnog razvoja svih osjetila te povezivanje istih. Kod programskih zadataka harmonije tijela važno je pridavati pažnju sposobnostima za odgovarajuću kronološku dob, razvoju skladnih afektivnih odnosa sa socijalnom i prirodnom okolinom u kojima se potiče i razvija radoznalost, razvoju dobrih socio-afektivnih odnosa, razvoju komunikacija s vršnjacima i razvoju svijesti slike o samom sebi. Svi ovi zadatci se u procesu rada povezuju u igrama sa zadacima u funkciji razvoja govora, slušanja i jezika. (Dulčić i sur.,2012:89)

„Glazbene stimulacije se provode s ciljem da preko glazbenih vrednota (ritma i melodije) omoguće djetetu oštećena sluha i djetetu s govorno-jezičnim teškoćama, produkciju sa svim njegovim strukturalnim faktorima.” (Dulčić i sur.,2012:93)

U vrednotama govornog jezika uočava se povezanost između govora i pjevanja. Prema verbotonalnoj metodi, fonetski ritmovi su važan dio rehabilitacije djece s oštećenim sluhom i djecu s govorno-jezičnim teškoćama. Glazbene stimulacije omogućavaju djeci da stvore osjećaj za dobar izgovor i dobru percepciju govornih glasova koristeći se pritom brojalicama koje su zasnovane na tjelesnom ritmu. Prilikom rehabilitacije glazbenim stimulacijama često se spominje pojam dobar izgovor koji označava govor sa svim svojim vrednotama kao što su: ritam, intonacija, napetost, intenzitet, akustičnost i pauza. Ako se uz sve navedene govorne vrednote dodaju i situacije, geste i mimika dobiti će se postupci u komunikaciji koji se ostvaruju govorom tako zvane vrednote govora. Kada se shvati povezanost između govora i pjevanja dolazi se do zaključka da glazbene stimulacije imaju važnu ulogu jer se služenjem glazbenim vrednotama kao izražajnim sredstvima u glazbi razvijaju osnovni strukturalni faktori govora. (Dulčić i sur.,2012:93)

Za poticanje osjećaja ritma i korištenje intonacijskih varijacija na satovima glazbenih stimulacija koriste se ritmičke brojalice u koje se često dodaje i melodija. Na taj način potiče se stvaranje bogatstva emocija u govoru. Uspoređujući povezanost između govora i ritma ističu se temeljni elementi. Temeljni elementi govora su: ritam, intonacija, napetost, pauza i intenzitet, a osnovni elementi glazbe su ritam, melodija, forme straccato-legato, tempo i dinamika. Ove dvije skupine su zajedno

povezane te se na njima temelje glazbene stimulacije, tj. kada se uzme u obzir i ritam tijela na njima se temelje i stimulacije pokretom. (Rulenkova,2015:112)

Korištenjem brojlica u nastavi sudjeluju svi učenici. Ako jedan učenik koji prebrojava rukom i zvukom prebrojava ostale to znači da ostali pažljivo slušaju. Pažljivo slušaju da ih onaj koji prebrojava ne bi prevario, preskočio ili pogrešno izbrojio i na taj način prerano izbacio iz igre. To se zove aktivno slušanje. Djeca kada završe dio igre s aktivnim slušanjem prelaze na prostorni dio igre. Osjećajem za prostor ne samo da se stvara osjećaj za prostornost nego i za duhovnost, a duhovnost stvara kreativnost. (Šmit,2001:54)

Polazeći od pravila da je ritam osnova života, a glazba sastavnica kojom se doseže sklad zaključuje se da bez glazbe nema harmonije, a bez harmonije glazbe i ritma nema jezika ni govora. Dugogodišnjim eksperimentalnim istraživanjima verbotonalni sistem je razvio postupak u rehabilitaciji- glazbene stimulacije. Glazbene stimulacije otvaraju nova gledišta na djecu s oštećenim sluhom. Proučavanjem i uspoređivanjem govora i glazbe smatra se da su čovjeku glazba i pokret emocionalno bliži od govora zbog svoje afektivnosti. S obzirom na to da govor i glazba imaju zajedničke temeljne elemente uviđa se povezanost između ovih dvaju elemenata. Glazbene stimulacije su ritam putem pokreta. Postavlja se pitanje zašto se pokret veže uz glazbu, a odgovor je jednostavno objašnjenje. Zato što sve forme pokreta postoje i u glazbi. (Rulenkova,2015:113)

Pravilno disanje je jedan od zadataka glazbenih stimulacija. Omogućavanje pravilnog disanja i omogućavanje prolaska odgovarajućeg tijeka zračne struke pomažu da dijete ostvari lijep i izražajan govor i pjevani glas. Uz primjenu posebnih aparata, vibracijske ploče i metronoma, i dugim treningom se postiže bogatstvo glasanja i osvještava se trajanje i visina glasanja. Vibracijska ploča je pomagalo uz koje dijete osjeti stimulaciju dodiranjem na način na cijeli dlan prisloni na okrugli disk. To znači da će dijete pomoću dodira osjetiti zvučne vibracije. Intenzitet vibracije varira proporcionalni intenzitetu zvučnog podražaja. Uz vibracijsku ploču i metronom za glazbene stimulacije koriste se i različite igre u koje su uključene vježbe disanja s različitim prilagođenim igračkama kao što su baloni, zračne loptice, papirnate trake, loptice na tankim nitima, različite puhaljke, puhaći glazbeni instrumenti, udarački glazbeni instrumenti, štapići. Sve glazbenih stimulacija bazira

se na dva osnovna elementa govora, a to su ritam i intonacija koji govoru daju bogatstvo emocija. (Rulenkova,2015:112)

U slučaju glazbenih i stimulacija pokretom ritam ima važnu ulogu. Ritam se koristi u brojalicama kojima je cilj da kod djece oštećena sluha ili kod djeteta s govorno-jezičnim teškoćama izazove dobru artikulaciju glasova i dobru percepciju, a sve to čini u skladu s motorikom i pokretima koji prate ritam brojalice te na taj način još više razvijaju osjećaj za ritam. Prvi zadatak kod glazbenih stimulacija je na adekvatan način djeci oštećena sluha objasniti da svaki glas ima određene kvalitete- trajanje, napetost i intenzitet, koje će kasnije kroz rad biti objedinjene i izražene određenim ritmom u glazbenoj strukturi. Glazbene stimulacije povezuju melodiju s intonacijom, a glazbu kao produkt melodije, povezuju s govorom. Da bi se postiglo da dijete s oštećenim sluhom razlikuje govornu intonaciju i da ju primjenjuje, potrebo je stimulirati njegovo slušanje melodijom, pjevanjem, pjevanim glasom. Svaka ritamska cjelina, u ovom slučaju brojalice, ima svoju pjevanu formu. Pjevani glas, za razliku od običnog glasa, pruža djetetu novu zvučnu stimulaciju i novi zvučni doživljaj. Razvoj osjećaja za promjenu visine glasa jednako je važan kao i razvoj percepcije ritma. Ritam i intonacija su uvijek povezani i jedno se bez drugog ne može ostvariti tj. nema ritma bez intonacije i nema intonacije bez ritma. (Dulčić i sur.,2012:94)

Osjećaj za trajanje oblikujemo mi sami koristeći se biološkim ritmovima i vanjskim znakovima. Biološki ritmovi su ritam srca, disanje i rad endokrinih žlijezda. Vanjski znakovi su svjetlost, buka i temperatura. Zbrajajući ove komponentne mozak računa vrijeme i na taj način oblikuje osjećaj za trajanje. Osjećaj za trajanje je usko vezan s našim pokretima, automatskim ili voljnim. Tako isto i dijete koje sluša prebrojavanje. Slušajući prebrojavanje nekoliko puta točno može odrediti kada na njega dolazi vrijeme da napusti igru, a slušanjem prebrojavanja i njegovim trajanjem dijete zna vremenski odrediti zadnju riječ ili slog u brojatici. Uz riječi dijete pamti i svoj osobni pokret ili pokret djeteta koje prebrojava. To dovodi do zaključka da zvučni stimulus pokreće tijelo, pomicanjem tijela (ruke) s jedne na drugu stranu stvara se osjećaj za ritam, a tijelo na taj način proživljava osjećaj za vrijeme koje prolazi. Zato su većinom glazbeni oblici koje su stvarala djeca prostorne i pokretne igre. (Šmit,2001:55)

Program glazbenih stimulacija obuhvaća područje motorike, fonetike, ritma, melodije i slušanja. Svako od ovih područja ima svoje vježbe. Neki načini pomoću kojih se razvija motorika su pomoću uporabe jednostavnijih ritmova, dječjih brojalica i instrumentalnih vježbi uz pratnju brojalica. Da bi se razvila motorika ruke, lakta, šake i prstiju koriste se glazbala s tipkama i na taj način se razvija koordinacija tijela u prostoru i osjećaj za prostornost. Uvođenjem složenijih ritmova razvija se mikromotorika dlanova i prstiju. Motorika se može razvijati i pomoću stvaranja različitih koreografija. Za razvoj fonetike najviše su zaslužne razne brojalice koje služe za distinkciju i korekciju fonema. Brojalice se obrađuju te se stvaraju fonetsko-ritamske grupe fonema. Fonetika se razvija i pomoću određivanja ritma u rečenici i traženja njenog naglaska i pomoću pronalaženja razlika u naglašavanju. Ritam se razvija pomoću razvijanja osjećaja za ritam i ritamske vrijednosti i pomoću raznih ritamskih vježbi kojima je cilj postizanje afektivnog izraza u govoru. Uvođenjem intencijalne pauze za korekciju udaha na početku govorne strukture je također jedan od načina na koji se vježba ritam. Uz vježbe ritam se može vježbati i slušanjem složenijih ritmova. Melodija se razvija pomoću razvijanja osjećaja za slijed tonova i intonaciju i širenjem melodijskog niza. Povezanim i isprekidanim pjevanjem tonova u nizu s ciljem postizanja odgovarajućih kvaliteta još je jedan način na koji se može vježbati melodija. Razvijanje melodije može se obaviti na način da se pjevaju visoki tonovi s ciljem povećanja napetosti ili pjevanjem dubokih tonova za povećanje opuštenosti. Slušanje se razvija pomoću slušanja ritma u ritamskim strukturama. Raznim prepoznavanjima osnovnih brojalica, melodija, pjevnih struktura ili prepoznavanjem glazbala također se razvija se slušanje. Još jedan način na koji se može razvijati slušanje je slušanje zvukova u prostoru i određivanje izvora zvukova i pomoću rada na slušnoj memoriji ili memoriji općenito. (Dulčić i sur.,2012:96-100)

Pomoću osnovnih brojalica razvijaju se makromotorika i mikromotorika, a to u razvoju djeteta predstavlja jako važnu stvar. Bez pravilne motorike nema ni dobrog govora. Pravilno razvijena motorika omogućava strukturiranje ritma i govora, a to znači da omogućava harmoničnost tjelesne napetosti koja se očituje u dobroj intonaciji i intenzitetu glasa. Pravilno razvijena motorika omogućuje pravilni ritmički izražaj svakog djeteta. Djeca svih jezičnih područja vole sami stvarati male koreografiju u prostoru na zadane glazbeno- ritmičke strukture te su na taj način potvrdila fonetsku valjanost zbirke i postupaka u radu. (Šmit,2001:55)

Stimulacije pokretom i glazbene stimulacije su korisne za kasnu i ranu predškolsku dob i za ranu školsku dob bez obzira imaju li djeca oštećenje, poteškoće u govoru ili nemaju ništa od toga. (Šmit,2001:56)

Primjer igre:

„Tik tak, tik tak,

Koliko je sati?

Tik tak, tik tak,

Možemo li znati,

Dva sata, vodu piti,

Tri sata, suze liti,

Četiri sata, dobar biti,

A u šest, što će biti?’’ (Šmit,2001:56)

Promjenom smjera sata mijenja se i smjer tijela u prostoru i pritom se težište tijela premješta s jedne noge na drugu. Zatim se u igru uvode i gramatičke vježbe. Na zvuk udaraljki jedno dijete izriče zapovijedi:

„Plivajte! Šivajte! Crtajte! Plačite!’’ Slušajući te zapovijedi grupa izvršava te zapovijedi i stojeći na jednoj nozi govore: *„Plivamo! Šivamo! Crtamo! Plačemo!’’*(Šmit,2001:56)

Za sve ove igre vrijedi isto pravilo. Djeca ih trebaju razumjeti, slušati i proživjeti u osobnom glazbenom izričaju stvarajući dramsku radnju u prostoru. Nakon što nauče pratiti osnovne brojalice djeca postaju sposobna sama proizvoditi svoje brojalice i stvarati svoja pravila u njima. (Šmit,2001:56)

Uz koreografiju brojalica se može obraditi pomoću udaraljki. Glazbena edukacija pomoću udaraljki budi u djeci želju za glazbom i muziciranje. Način na koji se proizvodi zvuk na pojedinom instrumentu pogoduje razvoju motorike i koordinacije ruke, podlaktice, zapešća, šake i prstiju i tako priprema djecu za početno pisanje. S obzirom na to da se instrumenti razlikuju u zvučnom trajanju, transparentnosti i

glasnoći biti će izvorne vježbe za slušanje u prostoru i slušno prepoznavanje samih instrumenata. (Šmit,2001:56)

Nakon što su savladali pojedinu pjesmicu nema ništa ljepše nego istu tu pjesmicu oslikati bojama. Nije potrebno da djeca budu veliki crtači da bi savladali tehniku bojanja na satu glazbenog. Pomoću boja naglašavaju promjenu vokala u slogu. Boje slijede frekvenciju pojedinog samoglasnika. Zajedničkim odabirom uspostavi se pravilo kod bojanja. Crvena ima ulogu dočaravanja vokala A, plava vokala O, crna vokala U, žuta vokala I, a narančasta vokala E. Način na koji djeca pomoću boja dočaravaju frekvenciju olakšava pamćenje cijele glazbene brojalice. (Šmit,2001:57)

Crtanjem u brojalicama vježba se i globalno čitanje. Uz pretpostavku da dijete ima neke osnove za čitanje pomoću praćenja prstom s lijeva na desno istovremeno pjeva i izgovara tekst. Globalno čitanje ili pjevanje su zahtjevne radnje, ali olakšavaju početno čitanje. U djetetu se na ovaj način stvara osjećaj za red u vremenu i mikroprostoru. Kada dijete započne s pravim čitanjem imati će dobru pripremu. Pokrivanje teksta rukom dijete čita samo tekst, a zatim obrnuto. Prilikom takvog čitanja dijete u govoru ne gubi intonaciju jer su mu slušne slike s pravilnom intonacijom ostale u pamćenju. Nakon ovog postupka dijete može pokušati zapisati sadržaj teksta. Takve vježbe mogu poslužiti ne samo djeci oštećenog sluha nego i svoj ostaloj djeci u vježbama diktata i samodiktata. No, glazbena naobrazba tu ne prestaje. Sljedeći stupanj je razvitak osjećaja za glazbenu estetiku, povećanje obujma pjevanog glasa i razvitak mogućnosti intelektualiziranja glazbe i glazbenih pojmova. Put koji istražuje ono najbolje za svako dijete, često će biti spor i dug, no vrijedi truda. (Šmit,2001:57)

4. Integracija učenika s oštećenim sluhom

4.1. Individualno planiranje nastavnih sadržaja

Tijekom povijesti cijelog čovječanstva ne postoji ni jedan narod, kultura ili društvo koje se nije služilo jezikom kao sredstvom komunikacije. Svi ljudi rabe istodobno jezična sredstva kao što su govor, mimika i geste. Tako komuniciraju osobe uredna sluha, no osobne oštećena sluha isključene su iz zajednice u kojoj je osnovno sredstvo sporazumijevanja govor. Polazeći od ove teorije stiže se do problema, a to je integracija osoba oštećena sluha u govornu sredinu. (Rulenkova,2015:55)

Tako se, uz cijelu povijest čovječanstva, i cijeli sustav školovanja temelji na aktivnostima pravilnog korištenje verbalnih sposobnosti vezanih uz aktivnosti slušanja, pisanja, čitanja i računanja. Učenici koji imaju slabije mogućnosti na verbalnom planu, tokom cijelog školovanja imaju poteškoća bez obzira na svoje sposobnosti. Zato, sve više se pridaje važnost integraciji djece oštećena sluha i govora kao bitnom uvjetu za sudjelovanje na nastavi. Stoga se usklađivanjem postojećeg Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi uvodi terminologija individualizirani odgojno-obrazovni program ili individualno usmjereno planiranje. Ta terminologija je prihvaćena od strane Europske unije i kao program bazira se na planiranju programa za svako dijete individualno uzimajući u obzir mogućnosti svakog djeteta posebno. Struktura nastavnog sata mora zadovoljiti intencije odgoja i obrazovanja, ali i mogućnosti učenika s poteškoćama. Sadržaj mora biti prilagođen mogućnostima učenika, ali pritom treba razvijati interes i pažnju pazeći na rezultat znanja. Učenici s teškoćama sudjeluju u svim etapama nastave. (Dulčić i sur.,2012:132,133)

Djeca s razvojnim teškoćama kao što su naglušnost ili gluhoća, u prošlosti su bila isključena iz redovnih škola. Situacija je u mnogim zemljama danas mnogo bolja, ali i dalje postoje mnoge škole koje učenicima s teškoćama okreću leđa. S obzirom na zabrinjavajuće stanje, uveden je zakon koji nalaže da djeca s teškoćama moraju biti uključena u redovnu nastavu i da moraju biti prihvaćena od strane vršnjaka i nastavnika. UNESCO definira integraciju kao pozitivan pristup reagiranja na nečiju različitost. Nastavnici i cijeli školski sustav trebaju se prilagoditi različitim potrebama učenika i omogućiti im da budu uključeni u sve aspekte školskog života.

Integracija je uključivanje, a ne isključivanje učenika i usmjerena je na omogućavanje, a ne na ograničenja, a produkt integracije je veće obrazovanje za sve učenike. Proces integracije je način podučavanja koji na način da podučava, prepoznaje i otklanja sve poteškoće s kojima se susretnu. (Ivasović,2014:8)

Prema *Pravilniku o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju* koji je još na snazi (NN, 23/91), učenici s lakšim teškoćama u razvoju u pravilu se uključuju u redovite obrazovne odjele u kojima svladavaju redovite programe uz individualni ili prilagođeni pristup sukladno sposobnostima učenika. HNOS savjetuje izradu individualiziranih odgojno-obrazovnih programa za učenike s posebnim obrazovnim potrebama. Nakon procjene učenikovih sposobnosti i područja koja se trebaju razvijati, izrađuje se individualizirani odgojno-obrazovni program. Integracija nakon procjene može biti potpuna i djelomična. Potpuna integracija znači da učenik pohađa redovni razredni odjel, ali uz individualizaciju pristupa i postupaka ili po prilagođenom programu uz individualizaciju pristupa i postupaka, a djelomična integracija znači da učenik pohađa školu u redovnim razrednim odjelima, ali po posebnom programu ili u posebnim razrednim odjelima i po posebnom programu. (Ivasović, Andrijević;2009:13)

Nastavničko zvanje je samo po sebi zahtjevno, a postaje još zahtjevnije prilikom uključivanja učenika s teškoćama u redovni obrazovni sustav. Nastavnici kao osobe koje vode svoj razredni odjel trebaju postati susretljiviji nego inače i trebaju biti osjetljiviji na različite potrebe učenika. Moraju voditi razred na način da postanu fleksibilni i da svi učenici u razrednom odjelu uče jedni od drugih. To znači, prilagođavanje metoda rada i stavova. Stavove nije lako mijenjati, ali promjena je nužna kako bi se ostvarile fleksibilnosti u radu. Prije svega, već spomenuti stavovi moraju biti pozitivni i poticajni za sve učenike u razrednom odjelu. To znači da je zadaća nastavnika da sve učenike usmjerava na jake strane, a ne na njihove slabosti. Kod inkluzije je pogrešno misliti da su loše ocjene gluhog ili nagluhog učenika produkt nedovoljnog učenja. Nužno je uvijek uvažavati učenikovo stanje i prihvatiti svaku preporuku koja se tiče individualiziranog pristupa. Svako odbijanje smjernica individualiziranog pristupa dovodi do loših odnosa u radu. (Ivasović,2014:9)

Da bi integracija bila uspješna potrebno je prilagoditi metode, zahtjeve i nastavni sadržaj. Učitelji koji se u radu susreću s učenicima s teškoćama imaju objektivnih

teškoća pri planiranju i izvođenju nastavnih individualiziranih programa jer im nedostaje educiranost iz područja edukacijsko-rehabilitacijskih znanosti. U pripremi izrade individualiziranog programa, učitelj se prvo mora suočiti s učenikovim mogućnostima, tj. mora razumjeti učenikovu teškoću i uočiti što učenik zna i može. Nastavni individualizirani sadržaj temelj gradi na učenikovim mogućnostima i na njegovim „jakim stranama“. Izrađuju ga učitelji uz pomoć stručnog tima škole. Uz stručni tim, pomoć se može potražiti i kod liječnice školske medicine koja učiteljima može objasniti o kakvoj se teškoći radi. (Dulčić i sur.,2012:133)

Školama najveće probleme predstavljaju nedovoljna educiranost nastavnika, veliki razredi, nedostatak pomagala i stručne literature, izostanak stručne pomoći, nedostatak pomoćnika u nastavi i obrazovnih prevoditelja, prezahtjevni planovi i programi i nezadovoljstvo udžbenicima. (Ivasović,2014:10)

„Odgojno obrazovni proces je dinamičan i fleksibilan proces koji se može usporediti s prometom u kojem svi znaju pravila i savladali su vještinu vožnje, ali zbog okolnosti, svaka vožnja predstavlja novu i neponovljivu situaciju te su nužne prilagodbe prometnim uvjetima.“ (Dulčić i sur., 2012:133)

Nije propust što se učenici s poteškoćama nalaze u istom razredu s djecom bez teškoća u redovnoj školi. Učenici s teškoćama koji sudjeluju u redovnoj školi će brže i bolje napredovati. Uspješna integracija učenika s teškoćama je veliko zadovoljstvo učitelju, roditeljima i djetetu. Temelj dobre integracije u uključenju gluhog ili nagluhog djeteta u redoviti školski sustav ovisi o dobroj procjeni sposobnosti gluhog ili nagluhog djeteta. Ukoliko se dogodi pogrešna procjena inzistiranje na sudjelovanju u redovitom školskom sustavu može loše utjecati na emocionalni razvoj djeteta. Za dobru integraciju škole trebaju stalno biti povezane s obrazovno-odgojnim ustanovama koje će im ujedno biti potpora. U slučaju ako se radi o učenicima koji ne uspijevaju biti uključeni ni u redovni ni prilagođeni program biti će uključeni u posebne razrede u redovnoj školi. Nažalost, ishod uključivanja gluhih ili nagluhih učenika u posebni razred u redovnoj školi ne može biti predviđen i čak se postavlja pitanje hoće li potrebe učenika s oštećenim sluhom biti zadovoljene u razredu s učenicima koji imaju druge razvojne teškoće i različite su dobi. Nije nepoznanica da učenici kojima je oštećen sluh uz svoje oštećenje pate još od drugih intelektualnih ili

emocionalnih ograničenja pa za njih nije primjereno uključivanje u posebne razrede. (Ivasović;2014:70)

Učenici s poteškoćama su namjerno uključeni u obrazovni program s učenicima bez teškoća zbog pozitivnog utjecaja na socijalni i razvoj samopouzdanja i samopoštivanja. Korist koju od inkluzije dobivaju drugi učenici je veće samopoštovanje zbog pomaganja drugima, osjetljivost na potrebe drugih i bolje razumijevanje različitosti. Ostali učenici također uče nove socijalne vještine i upoznaju se sa znanjem da učenici s teškoćama kao pojedinci mogu prevladati svoje teškoće i postići uspjeh. Korist od inkluzije uz učenike imaju i roditelji. Roditelji osjećaju da je njihovo dijete prihvaćeno i shvaćaju da njihovo dijete nije isključeno iz obrazovnog sustava i dobivaju informacije kroz spoznaje individualnih razlika između ostalih učenika i svog djeteta otkrivajući pritom nove načine međusobne podrške. Nastavnici, korist od inkluzije dobivaju kroz osjećaj zadovoljstva i radosti zbog poticanja razvoja učeničkih potencijala i omogućavanja svim učenicima da kroz uviđanje različitosti ostvaruju svoj obrazovni maksimum i da se u razredu svi osjećaju ugodno i prihvaćeno. (Ivasović,2014:10)

Izrada individualiziranog odgojno-obrazovnog programa temelji se na procjeni učenikovih znanja, mogućnosti i na procjeni područja koja treba razvijati. Ako škola nema odgovarajućeg stručnjaka koji može sudjelovati u stvaranju individualiziranog odgojno-obrazovnog programa, dužna je osigurati primjerenu odgojno-obrazovnu i rehabilitacijsku potporu suradnjom sa stručnjacima izvan ustanove i ovlaštenim institucijama. Od velike pomoću su multidisciplinarni timovi koje čine logoped, edukacijski rehabilitator, psiholog i pedagog. Prije izrade programa provodi se psihološka a ponekad, ovisno o potrebi, i neuropsihološka dijagnostika radi utvrđivanja kognitivnih sposobnosti učenika i radi određivanja njegovih jakih i slabih strana. Na temelju tih dijagnostika predlaže se primjereni oblik školovanja te se daje konkretna preporuka za individualizirani pristup ili prilagođeni program. (Ivasović;2014:15)

Integracija u nastavi se dijeli na potpunu i djelomičnu. Potpuna integracija može biti integracija po redovitom programu uz individualizirani pristup i individualizirane postupke ili po prilagođenom programu uz individualizirani pristup i postupke. Djelomična integracija se odnosi na redovite razredne odjele po posebnom programu

i na posebne odjele po posebnom programu. Redoviti program u cjelosti slijedi program rada s ostalim učenicima u razredu koji nemaju teškoće. Prilagođeni program se po potrebi može izraditi za sve ili samo za neke predmete. Ponekad se prilagođeni program izrađuje samo za jedan predmet. Prilagodba nastavnog predmeta za koji je izrađen program se provodi kada učenik s teškoćama ima poteškoće u svladavanju sadržaja tog predmeta. U slučaju prilagodbe, smanjuju se obrazovni zahtjevi i koriste se metode koje su lakše razumljive i ne previše zahtjevne, a pomažu učeniku u usvajanju nastavnog sadržaja. Prednosti koje pruža pohađanje redovne škole su ne odvajanje od obitelji. Na taj se način smanjuje trauma do koje bi moglo doći kada bi došlo do odvajanja djeteta od članova obitelji. Integracija znači bolje obrazovanje, a bolje obrazovanje pruža veći izbor zanimanja u srednjoj školi. Mogući nedostaci odnose se na probleme koji mogu nastati ukoliko se dijete izlaže prevelikoj socijalnoj izoliranosti, nedostupnosti informacija i frustracije učenika zbog nerazumijevanja. Do frustracije učenika zbog nerazumijevanja dolazi u slučajevima ako učenik nema nastavnog prevoditelja ili ako učenik nije informiran o postojanju zajednice i kulture gluhih. Do frustracije još dolazi i ako je nastavnik sklon popuštanju. Sve su to situacije koje negativno utječu na razvoj identiteta i samopoštovanja. (Ivasović;2014:16)

Prilagodbe i individualizacije nisu termini povezani uz rad s učenicima s teškoćama. Oni su sastavni dio svakodnevnice svakog učitelja. U svakodnevnoj nastavi nije rijetkost da učitelj mora prilagoditi nastavni sadržaj i za učenike koji nemaju teškoće. To se događa kada se radi o gradivu koje u udžbeniku nije prikazano na razumljiv način, te gradivo zahtjeva prilagodbu. Kao primjer, autori knjige navode definiciju vezanu uz gradivo množenja brojeva drugog razreda: „Množenje brojeva- ako produkt podijeliš jednim faktorom, rezultat će biti drugi faktor. Tako možemo lako izračunati nepoznati faktor.” Ako se uzme u obzir da je prosječan broj godina u drugom razredu osam godina, učitelj bi se trebao zapitati koliko djece u razredu razumije tekst i kakvim rečenicama jednostavnije možemo objasniti množenje tako da svi učenici u razredu razumiju tekst. Iako se uz tekst često pojavljuju i objašnjenja koja pokazuju postupak, korisno bi bilo za učenika da je i tekst zadatka jednostavan i razumljiv jer se apstraktno i metaforičko mišljenje kod djece razvija u dvanaestoj godini, a kod djece s teškoćama javlja se i kasnije, ovisno o vrsti i stupnju teškoće. (Dulčić i sur.,2012:135)

U primjeru iz vjeronauka za treći razred, uzevši u obzir da je prosječna dob učenika devet godina, nalazi se primjer teksta: „Često se događa da, poput izgubljenog sina, izaberete krivi put. Često možda toga niste svjesni. Kad popunite navedene rečenice, shvatit ćete da postoji i drugi put. Kad bolje razmislim, mogao sam...” Nakon pročitano teksta, učitelj se treba pitati razumiju li svi učenici o kakvom se putu radi i treba se uzeti u obzir koliko učitelju treba vremena da ga svi učenici razumiju i prepoznaju u životnim situacijama. Ukoliko učitelj želi objasniti metaforu treba razmisliti kojim primjerima će je približiti učeniku s teškoćama. Sve navedene situacije se trebaju dobro razraditi u dobro razrađenom individualiziranom programu i u nastavnoj pripremi. (Dulčić i sur.,2012:135)

U dobro organiziranom individualiziranom programu, učitelj je dužan učeniku objasniti strukturu nastavnog sadržaja kroz koja prolaze. Učitelj objašnjava učeniku strategiju razumijevanja pročitano teksta u knjizi, npr: naslov, podnaslov, tabele, i sažeci. Uz tekstove kroz koje prolaze dobro bi bilo da učitelj učeniku i roditeljima osigura kopije nastavnih materijala. Na kraju sata učenik može napraviti sažetak, a to je korisno i za sve ostale učenike. (Ivasović, Andrijević;2009:71)

Pristup nastavnom sadržaju bi trebao biti obogaćen vizualnim i taktilnim sredstvima i metodama. Kod djece s oštećenim sluhom vizualno se pamti bolje od verbalnog, prema tome slike pamte bolje od riječi. Posebnost slike je ta što je slika zorna, a to znači da je nedvosmisljena i da se lako pamti. Slike, fotografije, video i filmski zapisi moraju biti dominantni dijelovi nastavnog sadržaja. Slikovni nastavni sadržaji mogu biti piktogrami, ideogrami i dijagrami. Piktogrami pokazuju stvarnost onakvom kakva ona jest, ideogrami simbolički predstavljaju neku poruku, misao, ideju ili epohu, a dijagrami pomoću linija i geometrijskih figura pokazuju pojave, procese i odnose. Slike koje se nalaze u nastavnom sadržaju bi trebale biti u boji, a sadržaj slika bi trebao biti reduciran samo na bitne informacije. Nakon što učenik pogleda slike može se od njega tražiti da opiše sliku u par jednostavnih riječi. Uz slike učenik može pokazati svoje znanje od razine prepoznavanja do kritičkog osvrta na zadanu temu. Uz slike zornost se još može postići na druge načine: slušanjem ili gledanjem odabranih edukacijskih programa, gledanjem dokumentarnih filmova, posjetima muzejima, galerijama, izložbama, kazalištima, samostalnim pripremanjem albuma sa slikama i crtežima ili fotografijama s par rečenicama popratnog teksta koji je vezan uz sliku pored koje se nalazi. Samostalnim preslikavanjem/precrtavanjem slika ili

fotografija naglašavaju se bitni pojmovi, a učenik na taj način uči detalje, a da toga nije ni svjestan usvajajući pritom apstraktnije pojmove. Da bi učenici s teškoćama uspješniji, potrebno je postići razna predznanja koja su potrebna za stariji uzrast. Nastavnim sadržajem lagano pripremamo učenike na prijelaz prirode i društva u kemiju i fiziku, povijest i zemljopis. Jedan od načina za to je lenta vremena. Lenta vremena uči učenike da prostorno i vremenski odrede položaj događaja na crti. Klasične, brojčane lente primjerenije su starijem uzrastu, od trinaest godina na dalje, dok se za učenike mlađeg uzrasta osnovnog obrazovanja bolje koristiti slikovnim vremenskim lentama. To pritom ne znači da neki učenici nisu u mogućnosti razumjeti brojčane lente, ali iskustvo govori da su slikovne lente primjenjenije za djecu do dvanaest godina. Svaka slikovna lenta sastoji se od slike, riječi i brojke. (Dulčić i sur.,2012:140)

4.2. Prilagodbe u nastavnom procesu

Individualizirani prilagođeni program podrazumijeva prilagođavanje načina i metoda provođenja nastavnih etapa sata. U individualizirani pristup ulaze brojne metode prilagođavanja koje učitelji mogu primjenjivati u svom radu. (Dulčić i sur.,2012:141)

Bitno je voditi brigu o akustici u razredu. Važnost uloge akustike je u tome što akustika utječe na prijenos informacija do slušatelja, a prijenos informacija ovisi o kvaliteti učenja. Moderna slušna pomagala mogu djetetu omogućiti da sluša, ali ne mogu utjecati na otklanjanje smetnji i prepreka razumijevanju govora. Čak i djeca uredna sluha imaju problema ukoliko usvajaju gradivo u bučnoj okolini. Mlađa djeca zbog svoje nezrelosti i nedostatka iskustva nužnog za predviđanje iz konteksta nisu efikasni slušači pa im je potrebna bolja akustika u okolini nego starijim slušačima. Što je dijete mlađe, to je usmjeravanje na govor u bučnoj okolini teže. Mnogi nastavnici griješe kada misle da glasnije govorenje pojačava čujnost, međutim, vikanje preko razreda samo pojačava čujnost, ali ne povećava razumljivost. Stoga, ako učenik ne dobiva potpuni zvučni signal, onemogućena mu je dostupnost govornoj komunikaciji. Učenici ponekad glasno govorenje poistovjećuju s vikanjem, a vikanje poistovjećuju s ljutnjom i to kod učenika samo povećava razinu stresa. (Ivasović,2014:55)

Postoje tri čimbenika koji utječu na to koliko učenik dobro čuje, a to su: udaljenost, pozadinska buka i reverbacija. Udaljenost je bitna jer ovisi o glasnoći. Ukoliko je

učenik udaljen od nastavnika, glasnoća izgovorenog se smanjuje, a to otežava slušanje i razumijevanje. Zato je udaljenost vrlo bitna učenicima s oštećenjima sluha jer predstavlja prepreku u razumijevanju izgovorenog. Pozadinska buka je također bitan faktor komunikacije. Pozadinsku buku čine svi zvukovi koji djeluju ometajuće na ono što slušatelj želi čuti. Razredi su bučni, a to predstavlja problem jer slušna pomagala ne mogu selektivno samo pojačati glasnoću govora nego automatski pojačava i zvuk pozadinske buke. Pozadinska buka se dijeli na unutarnju pozadinsku buku i na vanjsku pozadinsku buku. Unutarnja buka je sve ono što je bučno unutar razreda (žamor, šuškanje ili trganje papira, udarci po klupi i dr.), a vanjska buka je sve ono što dolazi izvana (promet, vremenske prilike i dr.). Obje vrste buke utječu na razumijevanje govora. Treća podjela je reverberacija. Reverberacija je naredna prepreka razumijevanja govora jer pridonosi razini pozadinske buke koja „maskira“ govor. Reverberacija je zvuk koji se stvori kada se „spoje“ ljski govor i pozadinska buka te se taj isti zvuk reflektira o površine prostorije. Može se reći da je reverberacija odjek koji nastaje nakon što je izvor zvuka prestao proizvoditi zvuk. (Ivasović,2014:56)

Nastavnici imaju bitnu ulogu u smanjenju buke u razredu. Redovitim kontroliranjem uređaja u razred može se smanjiti količina buke. Za razliku od unutrašnje, vanjska se buka teže kontrolira. Ukoliko je vanjska buka velika, potrebno je dijete s oštećenim sluhom što više udaljiti od izvora buke ili se takvi učenici mogu smjestiti u učionice s dvostrukim staklima, u učionice koje se nalaze uz drveće ili zemljane nasipe. Nažalost, ovi uvjeti često ne ovise o nastavnicima ili roditeljima, ali bi oni trebali zahtijevati promjene. (Ivasović,2014:57)

Da bi shvatili koliko je teško djetetu s oštećenim sluhom učiti materinji jezik, napravljena je usporedba; dijete s oštećenim sluhom usvaja materinji jezik jednako kao što dijete bez oštećenog sluha usvaja strani jezik. Da bi shvatili na koji način se trebamo obraćati učeniku s oštećenim sluhom potrebno je shvatiti kakvo obraćanje odgovara nama kada nam se obraća netko na stranom jeziku. Potrebno je obratiti pažnju na način na koji se riječi ili rečenice izgovaraju, tj. na brzinu, glasnoću izgovaranja, potrebno je, također, pripaziti na uporabu frazema i žargonizama. Učitelj koji u razredu ima dijete s oštećenim sluhom mora uvijek biti okrenut prema tom učeniku i mora uvijek biti na oprezu da se nastavni sadržaj izlaže na jednostavan i razumljiv način. Tekst kojeg čita učenik s oštećenim sluhom mora biti podijeljen na

manje smislene cjeline kako bi se učenik bolje snašao. Poželjno je da izlaganje nastavnog sadržaja bude jasno strukturirano. Ukoliko učitelj primijeti da se u tekstu ili novoj nastavnoj jedinici nalazi neka nepoznata riječ, potrebno je prije čitanja ili počeka nastave obrazložiti značenje te riječi kako bi ona postala dio učenikova rječnika. Učenik s poteškoćama će nove pojmove naučiti tek nakon pismenih i usmenih vježbi. Prema pravilu, u jednoj nastavnoj jedinici ne bi trebalo biti više od 5 novih riječi. Učitelj bi trebao izbjegavati situacije u kojima inzistira od djeteta da govori točno jer, iako je to kritika s dobrom namjerom, na učenika s teškoćama bi mogla djelovati vrlo negativno. Nije dobro tjerati dijete da čita na glas ukoliko se prilikom takvog čitanja ne osjeća ugodno. (Dulčić i sur.,2012:142)

Ponekad, ukoliko je potrebno, učenik na nastavi ima svog obrazovnog prevoditelja. Uloga obrazovnog prevoditelja je da olakša komunikaciju između djeteta s oštećenim sluhom i ostalih osoba u školi. Obrazovni prevoditelj omogućuje potpunu uključenost gluhih i nagluhih učenika u akademske i socijalne aktivnosti u školi. Primarna odgovornost obrazovnog prevoditelja jest prevođenja. Kompetencije kojima bi obrazovni prevoditelj trebao raspolagati su viša škola ili fakultet za prevoditelje, iskustvo u radu s djecom, osnovna znanja o gluhoći, profesionalna posvećenost poslu, poznavanje učenikovih sposobnosti. Zaduženja obrazovnog prevoditelja su učinkovito prenošenje informacija učeniku s oštećenim sluhom, sudjelovanje u radu, poticanje samostalnosti učenika, zadržavanje povjerljivosti informacija. Poželjno je da se obrazovni prevoditelj prije svake nastavne jedinici pripremi kako bi čim bolje raspolagao sa potrebnim znanjima vezanim uz jedinicu te kako bi čim bolje koristio znakovni jezik. Bitno je napomenuti da se svi obrazovni prevoditelji moraju držati etičkog kodeksa kako bi praćenje nastavnog sadržaja bilo kvalitetnije. Neke od točaka kodeksa su informiranost o učenikovom stanju, korištenje načina komuniciranja koji najviše odgovara učeniku, povjerljivost podataka o učeniku, profesionalno ponašanje te kodeks o odijevanju koji nalaže da boja odjeće koju prevoditelj nosi mora biti kontrastna boji kože, ali ne smije biti šarena kako bi se smanjila vjerojatnost distrakcije. Učitelji ponekad imaju mišljenje da je prevoditelj u učionici kako bi ocijenio kvalitetu rada učitelja no to nije točno. Prevoditelj u učionici ima samo jednu zadaću, a to je olakšavanje praćenja nastavnog sadržaja učeniku s teškoćama. (Ivasović,2014:58-63)

Još jedna značajna uloga obrazovnog prevoditelja je da poštujući individualne komunikacijske potrebe učenika, olakša komunikaciju između gluhog učenika i ostalih osoba u školskom okruženju. Dakle, njegova uloga je olakšavanje komunikacije, a ne sudjelovanje u nastavi. To znači da ukoliko učenik ne razumije gradivo, treba pitati učitelja da mu objasni gradivo, a ne tražiti od obrazovnog prevoditelja da mu objašnjava gradivo. Učitelj se gluhom ili nagluhom učeniku treba obraćati direktno, a ne prevoditelju. Poštujući ova pravila obrazovni prevoditelj mora poštivati i etički kodeks, a to znači da ne smije pričati o tome što se događa gluhom učeniku u školi, ne smije komentirati njegovo ponašanje, ocjene ili teškoće izvan škole i ne smije pomagati učeniku prilikom odgovaranja ili pisanja ispita znanja. Poželjno je da je prevoditelj prije početka sata već unaprijed pripremljen kako bi bolje razumio nastavnu jedinicu i sadržaj koji će prevoditi, a pri tom je važna suradnja učitelja s prevoditeljem koji će prevoditelju dati sve potrebne materijale ili bilješke ili barem ključne pojmove. Ukoliko se u novom gradivu spominju novi ključni pojmovi, prevoditeljeva dužnost je da ih prethodno objasni kako bi učeniku s poteškoćama praćenje i razumijevanje novog gradiva bilo moguće. (Ivasović, Andrijević,2009:12)

Obrazovni prevoditelji uz sudjelovanje na nastavi neophodni su i na drugim aktivnostima u koje su učenici uključeni tijekom školovanja. Dostupnost obrazovnog prevoditelja uvijek je dvosmjerna. Prevoditelji nisu potrebni samo gluhom ili nagluhom učeniku već i ostalim učenicima i učiteljima kojima prevode učenikova pitanja, odgovore, razmišljanja. Može se reći da prevoditelji služe kao most između čujućih osoba i gluhog ili nagluhog učenika. (Ivasović, Andrijević,2009:12)

U Hrvatskoj je korištenje obrazovnih prevoditelja započelo školskom godinom 2006./07., četverogodišnjom integracijom dvije gluhe učenice u redovne srednje škole. Projekt je uspješno završen, a iskustvo svladavanja srednjoškolskog programa uz podršku obrazovnog prevoditelja pokazuje da je njegova prisutnost u nastavi imala pozitivan učinak na obrazovna postignuća učenica i njihov psihosocijalni razvoj. S obzirom na to da su dostupnost informacija i mogućnost komunikacije nužne da bi bilo koji učenik napredovao u školi i stvorio pozitivnu sliku o sebi te bio motiviran za učenje nužno je nastaviti širiti mrežu obrazovnih prevoditelja po cijeloj državi. Nažalost, širenje obrazovnih prevoditelja predstavlja problem jer ih za sada nedostaje i po broju i po kvaliteti. (Ivasović, Andrijević,2009:13)

Ukoliko ne postoji potreba za prevoditeljem učenik za potrebe praćenja nastave dobiva asistenta. Asistent bi trebao biti stručnjak specijaliziran za rad s gluhom i nagluhom djecom. Uloga asistenta obuhvaća aktivnosti kao što su priprema učenika za nastavu s ciljem približavanja nastavnog sadržaja, novih pojmova i potrebitih predznanja koja drugi učenici već imaju. Asistenti su zaduženi za pripremanje raznih materijala za sadržaje koji se obrađuju na satu i za pomoć učitelju kod planiranja. Asistent mora bilježiti učenikov napredak i mora pomagati učeniku prilikom zapisivanja bilješki i poticanju razvoja učenikovih socijalnih vještina i poticanje razvitka samopoštovanja. Pomoću poticanja razvijanja učenikovog samopoštovanja smanjuje se mogućnost za vršnjačko nasilje ili nepoželjno ponašanje kod ostalih učenika. (Ivasović, Andrijević,2009:11)

Uz suradnju asistenta s učenikom potrebno je razviti i suradnju asistenta s učiteljima. Učitelj asistentu unaprijed omogućava uvid u kopije svojih priprema te svih tekstova koji će se koristiti u podučavanju. Osigurava vrijeme za zajedničke sastanke u svrhu planiranja i rasprave o lekcijama, stoji mu na raspolaganju ukoliko je asistentu potreban savjet, objašnjava asistentu što od njega očekuje na pojedinim dijelovima sata, raspravlja o tome kako poboljšati učenikovo ponašanje, uključuje ga u postavljanje ciljeva i pisanje izvješća i informira ga o djetetovu napretku. Učitelj se ne oslanja samo na asistenta u komunikaciji s gluhim djetetom. Potrebno je da učitelj ostvari komunikaciju s djetetom s teškoćama sluha i da neko vrijeme provodi u radu s njim. (Ivasović, Andrijević,2009:12)

Uz obrazovne prevoditelje i asistente u nastavi gluhom ili nagluhom učeniku mogu još pomoći i zapisničari. Korištenje zapisničara ima dvije uloge, a to su prevođenje i osiguravanje ravnopravnosti i dostupnosti informacija koje nastavnik govori za učenje kod kuće. Zapisničar pomaže učeniku jer je u nepovoljnoj situaciji i ne može u isto vrijeme slušati što govori učitelj i zapisivati bilješke. No, najčešće se koristi kod suradnje sa zapisničarom javlja tek u srednjoj školi ili na fakultetu. (Ivasović,2014:14)

Suprotno uvriježenom mišljenju da se učenik treba prilagoditi učitelju autorica Ivasović naglašava kako je važnije da se učitelj prilagodi učeniku. Učitelj koji u razrednom odjelu ima učenika s oštećenim sluhom mora biti učitelj koji je spreman i voljan naučiti nova znanja, mora biti fleksibilan i spreman na sve novo nastale

situacije u razredu, mora se služiti jednostavnim načinima da objašnjava nastavne jedinice. Učitelj mora razumjeti potrebe gluhih ili nagluhih učenika, mora se dobro služiti vrednotama govornog jezika i mora predstavljati uzor učeniku uz naglasak na pravednost prema svim učenicima. Korist koju škola kao obrazovna ustanova može pružiti djetetu oštećena sluha ili gluhom djetetu se dijeli se na akademsku i na socijalnu i emocionalnu. Da bi gluho ili nagluho dijete ostvarilo akademsku korist od škole, potrebno je osigurati pomoć u usvajanju gradiva, poznavati posljedice gluhoće i osigurati djetetu mogućnost razvoja samostalnosti, omogućiti djetetu dostupnost svih nastavnih sadržaja i prilagoditi obrazovna očekivanja i uskladiti ih s učenikovim sposobnostima. Kod ostvarivanja emocionalne i socijalne pomoći, potrebno je osigurati mogućnost socijalnog učenja u razredu i školi, osigurati zaštitu od socijalne izolacije u školi i razredu i poticati socijalnu i funkcionalnu neovisnost. Učitelji često padaju u zamku zbog pogrešnog vjerovanja da nagluha djeca sve razumiju i normalno funkcioniraju uz slušna pomagala. Takvo pogrešno vjerovanje često je rezultat pritiska pod kojim se nalaze nagluha djeca. Zbog stresa koji se javlja uslijed napora da se razumije govor, ta djeca često razvijaju naviku pretvaranja da su razumjela ono što im se govori te su s vremenom sve više sklona prikrivanju svog problema sa sluhom. Ovakvo prikrivanje problema dovodi do problema identiteta jer smatraju da ne pripadaju razrednom odjelu ili skupini u kojoj se nalaze. Zapravo, smatraju da ne spadaju ni u gluhe jer nisu skroz gluhi, a ni u čujuće jer ne čuju poput ostale djece. Takva kriza identiteta najveći problem predstavlja tijekom adolescentske dobi jer je to razdoblje kada tinejdžeri pronalaze i grade svoj identitet. U adolescentskoj dobi gluhoj i nagluhoj djeci često je potrebna podrška sličnih mladih osoba s kojima se mogu poistovjetiti i koji ih cijene bez obzira na njihov nedostatak. To iskustvo poistovjećivanja značajno je i za gluhe učenike, kao i za učenike s ugrađenim kohlearnim implantatom koji funkcioniraju kao nagluhe osobe. (Ivasović,2014:71)

Osnovni zadatak učitelja je da omogući dostupnost nastavnih sadržaja i da osigura razumijevanje i lakše praćenje nastave. U razredima s manjim brojem učenika poželjno je osigurati kružni način sjedenja kako bi učenik s oštećenim sluhom konstantno mogao održavati kontakt očima s drugim učenicima. Očekivanja od gluhih ili nagluhih učenika ne smiju biti manja jer na taj način dolazi do efekta „zaglupljivanja učenika”. Skraćivanjem obrazovnog sadržaja snižavamo njegovu

inteligenciju. Oštećen sluh nikada se ne smije koristiti kao opravdanje za ne napisanu domaću zadaću ili ne izvršavanje dužnosti sličnog karaktera. Najveći napredak zabilježen je kada učitelj postaje svjestan učenikovih potreba i postaje fleksibilan i prilagodljiv u kontinuiranoj prilagodbi i kada učitelj prilagođava strategije podučavanja. Neke od osnovnih uputa za nastavnike su: uvijek treba provjeriti rade li slušna pomagala, potrebno je čim više smanjiti buku u razredu. Buka u razredu se smanjuje na način da se dijete udalji od izvora buke kao što su prometnice ili vrata. Kod obraćanja nagluhom učeniku potrebno je privući njegovu pažnju na način da ga se lagano potapša po ramenu. Kod prozivanja nagluhog učenika potrebno je njegovo ime izgovoriti glasno. To ne znači da se mora vikati jer se vikanjem otežava očitovanje jer dolazi do iskrivljenih pokreta usana. Učiteljevo lice uvijek mora biti okrenuto ka izvoru svjetlosti jer se na taj način olakšava razumijevanje. (Ivasović,2014:72)

Kod socijalizacije prije dolaska gluhog ili nagluhog učenika učitelj treba pripremiti sebe, učenike i roditelje na dolazak djeteta s teškoćama sluha. Na taj način učitelj priprema sebe na daljnji rad i uči učenike kako se komunicira s gluhim ili nagluhim učenikom. Provođenjem različitih društvenih igara u kojima se učenike s teškoćama stavlja u grupe ili parove s ostalim učenicima pomaže kod ostvarivanja pravilne socijalizacije i potiče druženje gluhe i čujuće djece. Ukoliko postoje u okolini uspješne odrasle gluhe osobe poželjno je pozvati ih u školu da govore pred cijelim razredom ili naprave kraće izlaganje. Česte organizacije druženja gluhih učenika iste dobi značajno pridonosi samopoštovanju i razvoju pozitivne slike o sebi i formiranju vlastitog identiteta. Nije dobro sažalijevati učenika. Potrebno je poticati ponašanje kao prema bilo kojem drugom učeniku u razredu. Raspored sjedenja neka bude organiziran da gluhog učenika okružuju učenici koji će ga podržavati. Na taj način gluhom učeniku omogućava se prilika za razvoj samopoštovanja i doživljaja uspjeha. Ukoliko se pojave problemi u odnosima u razredu potrebno je pozvati osobu koja će održati radionicu ili predavanje o gluhim. Ako postoji zainteresiranost, u razredu se može uvesti tečaj znakovnog jezika za učenike. Autorica Ivasović spominje jednu zagrebačku gimnaziju kao mjesto u kojem je cijeli razred učio znakovni jezik nakon što je u njega bila uključena gluha učenica. Još neki načini socijalizacije gluhih i nagluhih učenika su: obilježavanja dana gluhih u razredu, gledanje filmova s gluhim likovima, organizacija prevođenje pjesama na znakovni jezik, osposobljavanje

osoblja škole za komunikaciju s učenikom i ne smije se uskraćivati gluhim ili nagluhim učenicima mogućnost sudjelovanja u vannastavnim aktivnostima. Jasno je da se gluhi učenici ne mogu uključiti u zbor ili recitatorsku grupu, ali mogu biti članovi sportskih, likovnih, dramskih, plesnih ili novinarskih grupa. (Ivasović,2014:74)

Ukoliko se javi interes za time u razrednom odjelu uz organizaciju se može uvesti učenje znakovnog jezika. Kalifornija kao jedna od zemalja uvela je znakovni jezik u srednje škole i fakultete kao strani jezik. Isti trend popratile su i ostale američke zemlje, a za njima i skandinavske. Učenje znakovnog jezika u svrhu učenja stranog jezika pomaže učenicima da ostvare bolje rezultate gledajući dugoročno jer uporaba simboličkih gesta i znakova pomaže djeci i odraslima u pamćenju i dosjećanju konkretnih riječi i apstraktnih pojmova. Postoje inkluzivni programi u kojima zajedno u razredu gluhi i čujuć učenici imaju i gluhog i čujućeg učitelja te se nastava odvija dvojezično, a dokazane su i prednosti kod ovakvog načina rada. Učenje znakovnog jezika u svijetu je prepoznato kao korisno i sve je češće prisutno u nastavi. U škole se znakovni jezik može uključiti na način da se pomoću njega obogaćuje rječnik i da se pomoću njega potiču govorno-jezične, motoričke i vizualno-specijalne sposobnosti. (Ivasović,2014:77)

Još jedna od temeljnih prilagodbi u nastavnom procesu je produljeno vrijeme za rješavanje zadataka. Zbog usporenog procesa obrade podataka ponekad je potrebno produljiti vrijeme pisanja ispita. Ukoliko produljenje sata nije moguće onda se smanjuje broj zadataka, ali se pritom mora paziti na to da se obuhvate sve sastavnice provjere znanja. (Dulčić i sur.,2012:143)

Kod pisanja po ploči važno je da se ne govori i ne piše u isto vrijeme jer je pisanje po ploči i govorenje u isto vrijeme teže za praćenje učenicima koji čuju, a gluhim ili nagluhim gotovo nemoguće. Stoga, ukoliko se u razredu nalazi gluhi ili nagluhi učenik potrebno je učiniti dostupnim sva vizualna pomagala kao što su slike, predmeti, modeli, tablice i ostala vizualna pomagala. Sva ta pomagala koriste gluhim i nagluhim učenicima, ali i ostalim učenicima jer čine nastavu zanimljivijom. Učenicima s oštećenim sluhom koriste: praktično stjecanje znanja, razne igre u svrhu stjecanja znanja i aktivno sudjelovanje u nastavi. (Ivasović,2014:74)

5. Vrednovanje usvojenosti nastavnih sadržaja

Kod provedbe vrednovanja učenikovih znanja i vještina, učitelj bi trebao voditi brigu o tome da se vrednovanje provodi na isti način kao i kod svih učenika. To znači da učitelj pri tome potiče učenikovu osobnost i potiče učenikovo samopouzdanje i osjećaj napretka, omogućava učeniku osjećaj za samostalno javljanje za provjeru znanja te da osposobljava učenika za samoučenje, procjenu svojeg znanja i procjenu znanja drugih učenika. (Dulčić i sur.,2012:150)

Bitno je zapamtiti da popuštanjem učenicima s poteškoćama nećemo učiniti dobro jer postavljanjem kriterija niže od njegovih potencijala negativno djeluje na učenikovu motivaciju. Korisno je dati učenicima stare testove za vježbanje te uvesti više vremena za pisanje testova ili kod vježbanja kako se ne bi vršio pritisak na dijete. Mali grupni projekti su bitna stavka jer uključuju učenika s poteškoćama u timski rad, a posebno pozitivno djeluju na učenika ako se uvede mogućnost da učenik s poteškoćama samostalno odradi dio grupnog rada. Tako se u učeniku s poteškoćama budi osjećaj sigurnosti. Kod provjere znanja važno ne vršiti pritisak na usmeno ispitivanje, pogotovo ako ono u učeniku budi nelagodu, nego usmeno ispitivanje zamijeniti s pismenim. Usmeno ispitivanje često budi nelagodu kod učenika te se može dogoditi da učenik šuti iako zna odgovor. Međutim, potrebno je imati na umu da je provedba načina ispitivanja individualna stvar i da će neki učenici preferirati samo usmeno ispitivanje. Uvođenjem grupnih projekata učenici u razredu uče kako surađivati s učenicima s teškoćama i obrnuto. Uz asistenta, gluhom ili nagluhom učeniku učitelj može dodijeliti „razrednog volontera”, to bi bio učenik koji će učeniku s teškoćama pomagati prilikom priprema za ispite. Rječnik prilikom usmenog ili pismenog ispitivanja mora biti prilagođen učenikovim mogućnostima. Kad god je moguće, potrebno je posezati za praktičnim radom ili dramatizacijom u svrhu provjere znanja. Za učenika s teškoćama uvijek moraju biti dostupni pomoćni materijali i informacije kako bi se dodatno objasnila pojedina pitanja. Pogrešno je voditi analizu nad gramatičkim i pravopisnim greškama, a korisno je usmjeriti ispitivanje na provjeru znanja. Usmeno ispitivanje se vrši uz obrazovnog prevoditelja, osim ako se radi o nagluhom učeniku koji ima razumljiv govor. Gluhi i nagluhi učenici često imaju dobar osjećaj za ritam, ali ne i za pjevanje. Stoga, ne očekujte od učenika da pjeva ukoliko ne izražava želju za time. Kod učenja stranih

jezika, ne inzistirajte na čitanju na glas, a ponekad je potreban prilagođeni program za strani jezik. (Ivasović,2014:75)

Kod ispitivanja, poželjno je pitanja modificirati na jednostavan jezik zbog lakšeg razumijevanja. Uz modificiranje pitanja, znanje je bolje provjeravati češće i po manjim cjelinama. Ponekad, ukoliko je to potrebno, za učenika s oštećenim sluhom, izrađuje se prilagođeni program za jedan ili više predmeta. Učitelj prilagođeni program izrađuje u suradnji sa stručnim timom škole, asistentom u nastavi ili mobilnim timom stručnjaka specijaliziranih za rad s gluhom ili nagluhom djecom. (Ivasović,2009:72)

Učenike s teškoćama konstantno treba bodriti i ohrabrivati prilikom rada. Nije dobro učenika s teškoćama uspoređivati s ostalim učenicima na način : „ Pogledaj kako je to učinio drugi učenik...”. Pristup usporedbe s ostalim učenicima je u potpunosti neprimjeren i izvor je velike frustracije i osjećaja poniženja. Pismene i usmene provjere uvijek je bolje provoditi češće i u manjim cjelinama s naglaskom na skraćena i jasna pitanja. U pismenom ili usmenom izražavanju, učenik s teškoćama će imati više teškoća u pripovijedanju, pričanju, prepričavanju i raspravljanju. Zbog toga nije dobro postavljati pitanja u kojima se od učenika očekuje da objašnjava , nego je bolje postaviti pitanja na koja se očekuje kratak i jasan odgovor. Uloženi trud treba se vrednovati jednako kao i usvojeno znanje koje se usmeno ili pismeno provjerava. (Dulčić i sur., 2012:150)

Prilikom ispitivanja učenika s teškoćama, učitelj koji provodi provjeru mora pri tome paziti na to da poštuje učenikovu osobnost i potiče njegovo samopouzdanje i osjećaj napredovanja i da potiče učenika na aktivno sudjelovanje u nastavi i izvannastavnim aktivnostima, da omogućuju učeniku da se samostalno javi za provjeru znanja i da odabere način na koji će biti ispitano znanje i da osposobi učenika da samostalno procjeni svoje i znanje drugih učenika. (Dulčić i sur.,2012:150)

Kod vrednovanja znanja učenika s teškoćama, bitno je odrediti razine znanja i ocjene koje prate određenu razinu usvojenog nastavnog sadržaja. Za ocjenu dovoljan nužni su oni pojmovi i vještine koje su potrebne kao temelj za usvajanje daljnjeg znanja. To su uglavnom pojmovi koji se usvajaju za vrijeme slušanja nastavnog procesa. U svakodnevnoj nastavi dobro je znati koji su temeljni, ključni pojmovi znanja bez kojih nema prolaza. Učenike koji uz oštećenja sluha imaju disgrafiju ili disleksiju ne

bi trebali isključiti iz pisanje provjere znanja ili iz pismenih vježbi, naprotiv, svaka vježba mora biti svakodnevna, ali prilagođena. Usklađivanje s motoričkim, kognitivnim i jezičnim mogućnostima učenika najvažniji je zadatak kod pisanih ispita uz vrijeme kojeg mora biti dovoljno da bi se obavio pismeni zadatak. Zbog lakšeg razumijevanja potrebno je zadatke poredati od jednostavnijih prema složenijima jer se na taj način učenici s teškoćama lakše snalaze u pisanom materijalu. Pitanja u testu ne bi smjela biti dvosmislena i neshvatljiva, nego kratka i jasna. (Dulčić i sur.,2012:151)

Duge i neshvatljive upute dovode do stvaranja prepreka kod razumijevanja. Uputa mora biti što jednostavnija kako njeno razumijevanje ne bi bilo prepreka za pokazivanje učenikovih znanja i vještina. Ukoliko se spominju apstraktni pojmovi dovoljno je da učenik koji pohađa nastavu po prilagođenom programu ostvari prepoznavanje zadanog pojma, ali ukoliko zadani pojam nije bitan za nadogradnju daljnjeg znanja možda je bolje da ga i ne usvaja. Ukoliko učenik koji je gluhi ili nagluhi pati od disgrafije pogreške se moraju ispraviti, ali se ne smiju uzimati u obzir prilikom ocjenjivanja. Svaki učitelj koji radi s učenikom s teškoćama mora voditi bilješke u kojima bilježi učenikov napredak i zajedno u suradnji sa stručnim osobljem škole sastavlja stručno mišljenje. U bilješkama treba opisati koliko je uspješno učenik savladao nastavni program, koje je specifične odgojne, obrazovne, emocionalne i socijalne specifične teškoće učitelj zamijetio, kakvo je učenikovo ponašanje i kakav je njegov odnos prema vršnjacima. U bilješkama se moraju pratiti učenikove radne, kulturne i higijenske navike. Kod bilješka o učenikovom učenju promatra se učenikova motivacija, tehnike koje učenik koristi prilikom učenja, reakcija na pohvalu i kaznu i kakva je suradnja s roditeljima ostvarena. Stručni suradnici koji prate učenikov napredak i koji sudjeluju u izradi individualiziranog programa daju svoje stručno mišljenje u kojem ističu koje je radnje škola pokrenula kako bi se učeniku s teškoćama pomoglo da prevlada sve teškoće na koje nailazi prilikom učenja. (Dulčić i sur.,2012:153)

Kod pisanja domaće zadaće učitelj učeniku s teškoćama treba sam zaokružiti zadatke i ne oslanjati se na kolegijalnost ostalih učenika u razredu zato što zbog svog oštećenja učeniku je teško istovremeno pratiti ono što učitelj govori i zapisivati to. Zadaće koje su zadane trebaju biti napisane kod gluhih ili nagluhih učenika isto kao i kod svakog drugog učenika u razredu. Zadana zadaća mora biti iz nastavne jedinice

koja je taj dan obrađivana. Mijenjanjem vrste zadataka, zadaća postaje zanimljivija, a to znači da je poželjno izbjegavati samo pismene zadaće. Ponekad zadaće mogu biti izrada nekih radova, tablica, igra kroz koju se uči ili izrada modela, modeliranje.(Ivasović, Andrijević,2009:72)

ZAKLJUČAK

Rođenje djeteta s oštećenim sluhom predstavlja novu situaciju u kojoj se nađu roditelji očekujući dijete. Ne nastaju sva oštećenja na isti način i svaka rehabilitacija je zbog toga individualna. Ukoliko roditelji već kod novorođenog djeteta primijete da dijete ima oštećen sluh bitno je posavjetovati se s liječnikom i odmah krenuti s pravilnom rehabilitacijom. Rana dijagnostika nije pouzdana zbog djetetove dobi, ali su rana i pravilna rehabilitacija vrlo značajne jer se na taj način smanjuju posljedice oštećenja sluha i poboljšava se komunikacija djeteta s okolinom. Rana rehabilitacija se odvija u vrijeme intenzivnog psihofizičkog razvoja djeteta i u vrijeme vrlo osjetljivog odnosa s majkom. Zbog toga su roditelji prvi rehabilitatori. Svojom podrškom i bezuvjetnom ljubavlju roditelji utječu na mentalno i psihičko zdravlje vlastitog djeteta. Roditelj prilikom rehabilitacije mora stalno održavati odnose sa stručnom službom.

Često se dogodi da jedno oštećenje vodi ka drugom. Tako je slučaj i sa oštećenim sluhom. S obzirom na povezanost sluha, govora i pisanja javljaju se disleksija, disgrafija, diskalkulija i aleksija. Svi poremećaji zahtijevaju individualni pristup. Začetnik poliklinike SUVAG se od početka svog djelovanja bavio proučavanjem sluha i povezanosti sluha s pokretom. Tako nastaje nova metoda koja je svjetski priznata, a naziva se *Verbotonalna metoda*. Pomoću te metode djeca uz pomoć glazbenih stimulacija i simulacija pokreta uče upotrebljavati „vrednotu govora”. Uz pravilnu rehabilitaciju učenici se postupkom integracije uključuju u redovno obrazovanje. No, dijete s posebnim potrebama zahtjeva i posebne prilagodbe u nastavnom procesu. To znači da se učenikove potrebe pravilnom suradnjom odgojnog prevoditelja, asistenta ili zapisničara s učiteljem i stručnom službom škole prepoznaju i primjene u nastavnom procesu. Uz prilagodbe bitno je i pravilno vrednovati usvojenost nastavnog sadržaja.

Pojava *Verbotonalne metode* promijenila je poglede na djecu s oštećenim sluhom. Unijela je povezanost između mnogih disciplina i ujedini ih u jedinstveni sustav. Zahvaljujući integraciji i pravilnoj rehabilitaciji ni jedno dijete više nije isključeno iz onog na što ima pravo, a to je obrazovanje.

LITERATURA

- Dulčić, A., Pavičić- Dokoza, K., Bakota, K., Čilić- Burušić, L. (2012) *Verbotonalni pristup djeci s teškoćama sluha, slušanja i govora*. Zagreb: Artresor naklada
- Guberina, P. (2010) *Govor i čovjek Verbotonalni sistem*. Zagreb: Artresor naklada
- Ivasović, V. (2009) *I ja želim znati! Gluhi i nagluhi učenik u redovnoj školi*. Zagreb: Alfacommerce d.o.o.
- Ivasović, V., Andrijević- Gajić, L. (2009) *Gluho/nagluho dijete u redovnom obrazovnom sustavu problem ili izazov?*. Zagreb: MTG- Topograf d.o.o.
- Rulenkova, L. (2015) *Kako malo gluho dijete naučiti slušati i govoriti*. Zagreb: Grafika Markulin d.o.o.
- Sacks, O. (2012) *Muzikofilija priče o glazbi i mozgu*. Zagreb: Algoritam
- Šmit, M.B. (2001) *Glazbom do govora*. Zagreb: Targa

KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA

Tea Kašnar rođena je 16.8.1991. godine u Zagrebu. Prvih osam razreda pohađa u osnovnoj školi Sesvete. Nakon završenog osnovnog školovanja, 2005. godine upisuje srednju školu, smjer Opća gimnazija u Sesvetama. Godine 2010. upisuje učiteljski studij na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu- Odsjek u Petrinji.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Izjavljujem da sam završni rad izradila samostalno, koristeći se vlastitim znanjem i navedenom literaturom.

Potpis: _____